

Komparativna analiza javnih politika kojima se uređuju društveno-kulturne djelatnosti u RH i europskim zemljama

Autori/ce:

Hrvoje Pašalić
Katarina Pavić
Ana Žuvela

Uredila:

Mirela Travar

Kulturna politika odozdo: pregled europskih praksi

1. Uvod

Uz pregled zakonodavnih i regulatornih praksi kojima se uređuju društveno-kulturne djelatnosti u Republici Hrvatskoj, projektnim aktivnostima težilo se i stjecanju uvida u recentna zbivanja i trendove u međunarodnom kontekstu. Polazeći od izostanka analize funkcioniranja kulturnih politika na međunarodnoj razini te pretpostavke o mogućnosti adaptacije europskih primjera dobrih praksi hrvatskom kontekstu, istraživačkim radom u podlozi ove projektne faze nastojalo se zahvatiti strukturne aspekte društveno-kulturnog djelovanja u nekoliko zemalja Europske Unije. I dok je odabir tehnika provedbe istraživanja – koje su uključile kombinaciju desk-analize zakonskih i ostalih regulatornih akata s polustrukturiranim intervjuima s dugogodišnjim akterima

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

izvaninstitucionalne kulturne scene i/ili dobrim poznavateljima kulturnih prilika – u velikoj mjeri bio nametnut samim istraživačkim ciljevima, definiranje odgovarajućeg uzorka europskih zemalja zahtijevalo je detaljniji proces pripreme. U tom pogledu poseban naglasak stavljen je na detektiranje zemalja čije su prakse razvoja socio-kulturnih djelatnosti i sudioničkog upravljanja relevantne za trenutne okolnosti u kojima se razvijaju društveno-kulturni centri u Hrvatskoj, pri čemu su u obzir uzeti kriteriji poput razvijenosti građanske participacije i/ili modela participacije u upravljanju javnom kulturnom infrastrukturom, iskustva post-socijalističke tranzicije centralne i istočne Europe te pripadnosti krugu zemalja s iskustvom decentralizacije i demokratizacije u upravljanju institucijama.

Zadatku se prionulo razmatranjem generalnih smjernica razvoja regulatornih okvira različitih zemalja kroz preglede profila zemalja u Kompendijumu kulturnih politika i trendova u razvoju djelatnosti kulture Vijeća Europe (u nastavku teksta: Kompendijum)[1]. Pored općenitih podataka prisutnih u Kompendijumu razmatrani su i rezultati projektnih aktivnosti Operacije grad i projektnih partnera u desetogodišnjem razdoblju tijekom kojeg su se odvijale aktivnosti na međunarodnom planu, odnosno, konkretne prakse o kojima su postojala saznanja putem izravnih kontakata s organizacijama koje djeluju u različitim zemljama Europe (organizacija zajedničkih aktivnosti, sudjelovanje u konferencijama, radionicama, stručnim simpozijima i drugo). Sljedeći važan dio priprema obuhvatio je pregled istraživanja, stručnih tekstova i publikacija, kao i razgovora i tekstova drugih formi objavljenih u posljednjih nekoliko godina, iz kojih se nastojalo crpiti ključne teme i trendove koji određuju razvoj socio-kulturnih institucija u različitim zemljama Europe. U konačnici, istraživački fokus usmjeren je na sljedeće tri europske države: Belgiju (s naglaskom na Flamansku regiju), Švedsku i Poljsku.

U ovom periodu odlučilo se za provedbu polustrukturiranih intervjua sa jednim sudionikom[2], odnosno, s jednom osobom po svakoj od obuhvaćenih zemalja. Sudionici istraživanja visoko su kvalificirani za sudjelovanje u ovakvom tipu kvalitativne studije, s obzirom da se radilo o osobama koje su istovremeno angažirane u barem jednom aspektu razvoja socio-kulturne aktivnosti:

- Kulturni radnici, umjetnici, praktičari u kulturnom polju, kulturni aktivisti;

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

- Akademski radnici, istraživači, predavači sveučilišta i drugih obrazovnih institucija u području umjetnosti i kulture;
- Voditelji / osobe s iskustvom u upravljanju društvenim i kulturnim institucijama različitih disciplinskih usmjerenja i formalnog ustrojstva.

U konačnici, struktura sugovornika prema pojedinim zemljama izgledala je na sljedeći način:

- **Leen Vanderschueren** (Belgija) je koordinatorica mreže *cult! netwerk cultuurhuizen* (eng. *cult! network of cultural houses*), koja okuplja 168 društveno-kulturnih centara iz dviju od tri belgijske regije – Flamanske i Briselske regije. Mreža, koja je od osnutka 1975. godine nekoliko puta mijenjala ime te od 2001. do lipnja 2020. godine nosila naziv *VVC – Vereniging Vlaamse Cultuur* (eng. *Association of Flemish Culture Centres*), primarno je usmjerena na zagovaračke aktivnosti kojima nastoji zaštititi interese članica te osnažiti njihovu poziciju na regionalnoj i nacionalnoj društveno-kulturnoj mapi;
- **Jonatan Habib Engqvist** (Švedska) je nezavisni kustos i autor koji djeluje u Stockholmu. Samostalno ili u suradnji dosad je kurirao više od pedeset izložbi te napisao i uredio brojne tekstove i publikacije, od kojih se iz perspektive ovog istraživanja ističe *Agencies of Art - A report on the situation of small and mid-sized art centers in Denmark, Norway and Sweden* iz 2018. godine;
- **Igor Stokfiszewski** (Poljska) je istraživač, aktivist, novinar i umjetnik koji djeluje u Varšavi. Jedan je od osnivača i aktivni član organizacije *Krytyka Polityczna*, koja od 2002. godine djeluje u području medijske kulture, izdavaštva, kulturne politike i građanskog aktivizma. U gotovo 20 godina postojanja, *Krytyka Polityczna* etablirala se kao jedna od ključnih organizacija poljske izvaninstitucionalne kulturno-umjetničke scene koja značajne suradnje ostvaruje i na međunarodnom planu, a u svom djelovanju iznimnu važnost pridaje progresivnim modelima participativnog upravljanja javnim resursima.

Svaki od intervjua pripreman je temeljito u smislu provedbe detaljnog desk-istraživanja o području i tematskim fokusima rada intervjuirane osobe, uz izradu detaljnog protokola s

razrađenim pitanjima i tematskim cjelinama. Svi intervjui provedeni su tijekom kolovoza 2021. godine. Spomenute tehnike istraživanja ukazuju na tendenciju povezivanja „objektivnih“ indikatora dostupnih kroz legislativnu i stratešku dokumentaciju sa subjektivnim uvidima sugovornika i sugovornica „s terena“, čime se nastojala utvrditi percepcija reperkusija zakonodavno-regulatornog okvira – ili njegovog nedostatka – po djelovanje izvaninstitucionalnog kulturnog polja i funkcioniranje društveno-kulturne infrastrukture. Tekst koji slijedi donosi najvažnije nalaze studije koji će biti predstavljeni kroz prizmu zasebnih europskih država uključenih u istraživanje, nastojeći pritom zahvatiti sve aspekte istraživačkog protokola koji je – vodeći se specifičnim ciljevima pripadajućeg projektnog paketa – uključivao tri tematske cjeline:

- Kategorizacija i razgranatost sociokulturnih institucija
- Legislativno-regulatorni okvir djelovanja sociokulturnih institucija
- Modeli upravljanja sociokulturnim institucijama

2. Belgija (Flamanska regija)

Nastavno na ranije spomenute kriterije kojima se istraživački tim vodio prilikom odabira zemalja, odluci o uključivanju Belgije pridonijeli su i ranije ostvarena suradnja *Operacije grad* i projektnih partnera s kulturnim akterima iz ove zemlje, te specifičnost belgijskog političkog uređenja, kod kojeg je riječ o federativnoj državi sačinjenoj od tri autonomne regije koje nastaju u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća – Valonije, Flandrije te Regije glavnog grada Bruxellesa. Polazeći od studijskog putovanja u organizaciji Zaklade Kultura nova iz 2011. godine preko *European Network of Cultural Centres* konferencije održane 2012. u Zagrebu, hrvatski kulturni akteri upoznali su se s uređenjem belgijskog kulturnog sektora, ali i praksama dviju regionalno orijentiranih mreža društveno-kulturnih centara – *Association des Centres culturels de la Communauté française de Belgique* – ACC (eng. *Association of Cultural Centres of the Belgian French Community*) te *VVC – Vereniging Vlaamse Cultuur* (eng. *Association of Flemish Culture Centres*).

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

2.1. Legislativno-regulatorni okvir djelovanja sociokulturnih institucija

Prema informacijama dostupnim putem Kompendijuma[3], koje je pripremio Simon Leenknecht, područje kulture u Belgiji ustrojeno je prema principu supsidijarnosti, pri čemu su ključna pitanja kulturnih politika u potpunosti relegirana na razine zajednica[4] i regija. U takvoj konstelaciji, uloga države ne uključuje izravne intervencije u pitanja kulture, već se zadržava na razini uspostavljanja općih regulativa te alokacije subvencija. Premda Kompendijum nudi interesantan uvid u trajektoriju razvoja flamanske kulturne politike, za potrebe ovog izvještaja fokus će se usmjeriti na promjene koje se na tom polju događaju unutar posljednjeg desetljeća.

Kontekstualizacije radi, valja istaknuti da u prvom desetljeću dvijetisućitih godina dolazi do značajnog povećanja proračunskih sredstava za kulturu na razini Flamanske vlade, kao i djelomičnog ublažavanja hipernormiranosti pravnih okvira koje se manifestiralo kroz uvođenje novih akata i dekreta, pri čemu iz perspektive ovog istraživanja vrijedi izdvojiti *Uredbu o lokalnoj kulturnoj politici (the Decree on Local Cultural Policy)* iz 2001. te *Uredbu o umjetnosti (the Arts Decree)* iz 2006. godine. Potonja uredba zamijenila je veći broj disciplinarno usmjerenih propisa te – unatoč višestrukim intervencijama u njen sadržaj – i dalje predstavlja temeljni legislativni dokument regionalne vlade u području kulturno-umjetničkog djelovanja (Rutten i dr., 2019)[5]. No, kao što je istaknuto u Kompendijumu, u proteklom desetljeću dolazi do sve izraženijeg pritiska na regionalni proračun za kulturu, što je moguće tumačiti kao izravnu posljedicu reformi kulturne politike koja se od 2016. kreće u smjeru decentralizacije i prijenosa sredstava financiranja isključivo na razinu gradova i općina.

Kao što ističe predstavnica mreže *cult!*, Leen Vanderschueren, u takvoj konstelaciji društveni i kulturni centri suočavaju se s prekomernom situacijom u kojoj jedinice lokalne uprave imaju potpunu moć odlučivanja o namjeni proračunskih sredstava. Premda trenutačno stanje ocjenjuje stabilnim, Vanderschueren naglašava da ukidanjem subvencija s regionalne razine uvjeti djelovanja društvenih i kulturnih centara postaju dodatno podložni dinamici i amplitudama političke vlasti. Njenim riječima, „mali društveni centri više ne mogu računati na značajnija sredstva od Flandrije. Općine su novi *gatekeeperi* i ako one smatraju da pojedini kulturni centar

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

nije zadovoljio njihova očekivanja, mogu donijeti odluku o smanjenju sredstava“.

Vanderschueren naglašava da brojni domovi kulture iskušavaju druge izvore financiranja, poput sklapanja partnerstava sa zakladama ili privatnim organizacijama s kojima mogu surađivati. Iako je intervencija u proračunska sredstva ograničila prostor za razvoj novih inicijativa u sferi kulturne politike, vrijedi izdvojiti da je od 2018. na snazi *Uredba o nadlokalnim kulturnim aktivnostima (the Decree on Supralocal Cultural Activities)*, koji u određenoj mjeri zamjenjuje ranije spomenutu *Uredbu o lokalnoj kulturnoj politici*. No, iako je implementacija ove uredbe trebala uspostaviti kvalitetnije temelje za intra- i intersektorsku suradnju kulturnih aktera, Vanderschueren je mišljenja da je njena uloga ostala nedorečena te da – uslijed inzistiranja na povezivanju kulturnih centara s kulturno-umjetničkim amaterizmom i sadržajima namijenjenima zadovoljavanju socijalnih potreba lokalne zajednice – posljedično dolazi do gubitka identiteta mnogih domova kulture.

Budući da recentne legislativne intervencije zamagljuje ono što je donedavno bilo moguće okarakterizirati (relativno) jasnim okvirom djelovanja flamanskih domova kulture, Vanderschueren ističe da se u svrhu boljeg razumijevanja njihovog položaja – ali i odnosa s lokalnom zajednicom – nužno vratiti već prilično starom, ali i dalje korisnom *Kulturnom sporazumu* (eng. *the Culture Pact*, niz. *Cultuurpact*) iz 1973. godine. Spomenuti dokument bitan je utoliko što kodificira načelo zasebnog djelovanja[6] u sferi kulture i umjetnosti, koje implicira da političkim akterima nije dozvoljeno donošenje konkretnih odluka o financiranju kulturno-umjetničkih aktivnosti. Kao što naglašava Roger Blomgren (2012: 522)[7], spomenuto načelo također podrazumijeva postojanje „relativno nezavisnog i umjetnički kompetentnog vijeća koje vodi računa o alokaciji javnih sredstava umjetničkoj zajednici“. Na tom tragu, Vanderschueren ističe da, s obzirom na sadržaj *Kulturnog sporazuma*, „svaki dom kulture mora imati odbor ili savjetodavno tijelo koje osigurava uključenost različitih aktera u sve njegove aktivnosti“.

2.2. Kategorizacija društveno-kulturne infrastrukture i modeli upravljanja

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

U ovom trenutku moguće se osvrnuti i na kategorizaciju flamanskih sociokulturnih institucija koja je do 2016. godine bila regulirana *Uredbom o lokalnoj kulturnoj politici*. Kao što je istaknuto u Kompendijumu, razgranatost kulturne infrastrukture tradicionalno je ovisila o međuigri regionalne i lokalnih razina vlasti, pri čemu su umjetnički centri i kulturne institucije flamanske zajednice financijski spadali pod ingerenciju regionalne vlade, dok su primarni izvor financiranja društvenih i kulturnih centara predstavljala sredstva jedinica lokalne uprave. Počevši s 2016. godinom, *Uredba o lokalnoj kulturnoj politici* prestaje predstavljati *policy* okvir za djelovanje kulturnih centara, čije formuliranje – zajedno s financiranjem djelovanja domova kulture – u potpunosti potpada pod domenu lokalnih vlasti. Premda su jedinice lokalne uprave i prethodno ovoj tranziciji osiguravale najveći udio sredstava za funkcioniranje kulturnih centara, vrijedi istaknuti da su sredstva regionalne vlade u prosjeku pokrivala jednu petinu godišnjeg budžeta ovih institucija. Vraćajući se ranije spomenutom gubitku identiteta, Vanderschueren napominje da dokidanje ranije važeće klasifikacije centara usmjerenih na društvene i kulturne aktivnosti za sobom povlači i neke pozitivne promjene. Naime, premda su za mnoge centre nudili osnove samoidentifikacije, striktno postavljeni kriteriji razgraničenja ujedno su označavali i granice razvoja pojedinog centra sukladno vlastitim preferencijama i/ili detektiranim potrebama lokalne zajednice. Riječima same Vanderschueren, „to je značilo da se [kulturni centar] ne može razvijati prema umjetničkom centru ukoliko za to postoji želja [onih koji ga vode], ili prema društvenom centru ako je to ono što susjedstvo želi i treba“. Trenutačni nedostatak jasnih označitelja stoga je moguće percipirati i kao prednost, utoliko što ostavlja prostor za improvizaciju te intervenciju odozdo u vidu upisivanja vlastitih definicija onog što kulturni centri jesu i mogu biti[8].

Nastavno na recentne *policy* tendencije usmjerene ka produbljivanju suradnje različitih tipova kulturnih aktera, Vanderschueren je mišljenja da linije razdvajanja među različitim tipovima društveno-kulturne infrastrukture proteklih godina postaju slabije izražene, čemu svoj obol „odozdo“ daju i mreže društveno-kulturnih centara poput *cult!*-a ili ACC-a. Uz značajan udio aktivnosti usmjeren na jačanje komunikacije i suradnje te prijenos iskustava među članicama mreže, *cult!* inzistira i na diskurzivnoj intervenciji u vidu uniformnog korištenja termina „domovi kulture“ (eng. *cultural houses*, niz. *Cultuurhuizen*) bez obzira na profil pojedinačnih centara. Taj

pojam, ističe Vanderschueren, u znatno većoj mjeri konotira ideju pristupačnih i inkluzivnih prostora koji su u sinkronicitetu s lokalnom zajednicom. Vanderschueren također smatra da razmjena pojedinačnih iskustava sve češće rezultira prepoznavanjem potencijala „društvenog DNK *community* centara“ te posljedičnom tendencijom ka eksperimentiranju i pokušaju implementacije modela upravljanja zasnovanih na horizontalnoj strukturi. Premda naglašava da je „klasični model“ upravljanja kulturnim institucijama – koji uključuje voditelja koji predstavlja instituciju i koji je u izravnoj komunikaciji s lokalnom upravom – i dalje prevalentan, Vanderschueren prepoznaje porast broja centara koji pokazuju spremnost na propitkivanje i dekonstrukciju „okoštalih struktura“. Njenim riječima:

Gledajući ka budućnosti, postoji mnogo domova [kulture] koji žele eksperimentirati s civilnim skupinama. Budući da su mnogi od njih nastali još u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog stoljeća, postoji mnogo zastarjelih struktura od kojih se postupno pokušava odmaknuti, ali i rastuća svijest o nužnosti promjene u svrhu diverzificiranja publike. Mnogi od njih nastoje izmijeniti svoje odbore, prenijeti više ovlasti na građane i razvijati bottom-up modele suradnje.

Slično hrvatskom, ali i primjerima ostalih europskih zemalja uključenih u ovaj izvještaj, flamanski primjer ukazuje na konflikt dviju razvojnih tendencija koje ocrtavaju nesumjerljivost *top-down* i *bottom-up* pristupa, pri čemu ranije spomenute participativne prakse i dalje u većoj mjeri predstavljaju iznimku, negoli pravilo. Promotrimo li takve prakse kao jedan od mehanizama otpora instrumentalizaciji kulture i umjetnosti u tržišno-političke svrhe, i dalje se suočavamo s problemom njihovog doseg koji rijetko nadilazi lokalnu, „mikro“ razinu. Kao što ističu Rutten i suradnici (2019), unatoč nastojanju da izbjegnju očekivanja sustava kulturne politike, flamanske participativne umjetničke prakse istovremeno pokušavaju pronaći vlastito mjesto unutar nametnutog regulatornog okvira, tek se rijetko odvažujući pronaći alternativne načine vršenja pritiska na dominantne propise i prakse. Ipak, spomenuti autori zaključuju da ovakve „mikropolitike otpora ne utječu tek na razvoj pojedinačnih participativnih umjetničkih praksi, već se reflektiraju i na širi umjetnički krajolik i percepciju same participacije unutar [...] okvira javnih politika“ (Rutten i dr., 2019: 277).

3. Švedska

Slično kao i ostale zemlje Skandinavskog poluotoka, Švedska se pri razmatranju europskih kulturnih politika i razvijenosti građanske participacije gotovo u pravilu izdvaja kao nezaobilazno mjesto dobrih praksi. Uz prikaz recentnih razvojnih tendencija švedske kulturne politike dostupnih putem Kompendijuma, koje je pripremio Tobias Harding, ovaj dio izvještaja djelomično se naslanja i na publikaciju *Agencies of Art: A Report on the Situation of Small and Medium-Sized Art Centres in Denmark, Norway and Sweden*[9] iz 2018. godine. Istraživački izvještaj, kojeg potpisuju Nina Möntmann i Jonatan Habib Engqvist, sudionik našeg istraživanja, donosi uvid u recentni okvir djelovanja preko pedeset kulturno-umjetničkih institucija, organizacija i inicijativa iz Švedske, Danske i Norveške. Pokrivajući aspekte poput načina financiranja, materijalnih i nematerijalnih resursa te strategija i vizija djelovanja, publikacija donosi presjek sličnosti i razlika među zemljama čije se kulturne, ali i šire javne politike uvriježeno percipira kao školski primjer strukturne stabilnosti.

3.1. Legislativno-regulatorni okvir djelovanja sociokulturnih institucija

Polazeći od informacija dostupnih u Kompendijumu[10], švedska kulturna politika primarno je obilježena modelom demokratske socijalne države koji je u polju kulture institucionaliziran u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. Prvi *Zakon o kulturi (the Government Bill on Culture)* datira iz 1974. godine, kada je ustanovljeno i jedno od ključnih tijela nacionalne razine kulturne politike, *Švedsko umjetničko vijeće (Swedish Arts Council)*, čije je djelovanje usmjereno prvenstveno na alokaciju državnih sredstava u području kulture i umjetnosti te prikupljanje i diseminaciju informacija koje tvore osnovu temeljnih dokumenata državne kulturne politike. Iako su tada uspostavljeni ciljevi kulturne politike bili rezultatom inicijative nacionalne razine vlasti,

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

najopipljivi pomaci događaju se u pogledu značajnog jačanja kapaciteta regionalnih i lokalnih vlasti u području produkcije i distribucije kulture. Početkom dvijetisućitih dolazi do dodatnog prijenosa ovlasti na regionalne vlade[11], legislativno učvršćenog *Zakonom o kulturnoj politici (the Government Bill on Cultural Policy)* iz 2009. godine. Usvajanje spomenutog zakona predstavilo je i službenu implementaciju *Culture Cooperation* modela u kojem je značajan udio državnih sredstava namijenjenih kulturno-umjetničkom sektoru stavljen na raspolaganje regionalnim vlastima, što dovodi do dodatne decentralizacije sustava nacionalne podrške kulturno-umjetničkim djelatnostima. Međutim, vrijedi istaknuti da je prijenos spomenutih sredstava uvjetovan sadržajem regionalnih planova kulturnog razvoja (*the Culture Plan*) koje regije donose u komunikaciji s pripadajućim jedinicama lokalne uprave, organizacijama civilnog društva te profesionalcima iz područja kulture i umjetnosti, a koje prethodno donošenju odluke o razini financijske podrške evaluira i potvrđuje nacionalno *Umjetničko vijeće*. Nastavno na odnos različitih razina vlasti, Sofia Lindström Sol[12] ističe da, iako jedinice lokalne samouprave posjeduju slobodu kreiranja vlastitih kulturnih politika, one pokazuju izuzetnu razinu dosljednosti u formuliranju ciljeva koji zrcale ciljeve nacionalne kulturne politike.

Kada je riječ o izdvajanjima različitih razina vlasti za aktivnosti koje je moguće podvesti pod zajednički nazivnik javnih potreba u kulturi u 2020. godini, informacije iznesene u Kompendijumu ukazuju na činjenicu da nacionalna vlada i dalje osigurava najveći dio proračunskih sredstava (50.3%), a slijede je lokalna (36.1%) i regionalna (13.6%) razina vlasti. Kao što ističe sudionik istraživanja, Jonatan Habib Engqvist, švedski kulturni sektor financijski se uvelike oslanja na javna sredstva. Premda oslanjanje na mehanizme javnog financiranja prvenstveno percipira kao prednost, dijelom i na osnovu važećeg načela zasebnog djelovanja, Habib Engqvist – blisko ranije iznesenim dvojbama Leen Vanderschueren – naglašava prekarnost situacije u kojoj se potencijalne izmjene političke vlasti mogu reflektirati i na financijsku podršku ili razinu programske autonomije kulturno-umjetničkih aktera. Štoviše, vraćajući se recentnim procesima decentralizacije i regionalizacije sustava financiranja, Habib Engqvist problem detektira u krajnostima koje karakteriziraju pojedine regije, a koje se ponekad očituju u potpunom izostanku financijske potpore regionalnim kulturnim akterima. U takvim okolnostima, ističe Habib Engqvist, isti su primorani okrenuti se alternativnim načinima

financiranja kao što su apliciranje za sredstva iz državnog proračuna ili suradnje s organizacijama iz ostalih švedskih regija. Slične „strategije preživljavanja“ nisu strana pojava ni u regijama koje – zahvaljujući višim razinama političke kompetencije i/ili stabilnosti – nisu izložene gorespomenutim turbulencijama – potpora lokalnih i regionalnih vlasti komplementira se sredstvima iz državnog proračuna, Nordijskog kulturnog fonda (eng. *the Nordic Culture Fund*) te, nešto rjeđe, privatnim novcem.

Nastavno na temu javnog financiranja djelovanja kulturno-umjetničkog sektora, Habib Engqvist ističe da ni švedski društveno-politički prostor nije pošteđen žustrih rasprava o opravdanosti takvih mehanizama. Međutim, naš sugovornik ujedno naglašava da su pritisci takve vrste proteklih godina nailazili na buru negodovanja šire javnosti te posljedičnu podršku kulturnim akterima na nacionalnoj razini, što je dijelom povezano i s djelovanjem mreže *KLISTER*[13]. Iako trenutačnu situaciju – recentnim političkim promjenama unatoč – i dalje percipira stabilnom, Habib Engqvist problematizira pitanje spremnosti kulturnog i civilnog sektora na otpor radikalnijim političkim opcijama koje – kako se pokazuje na primjeru Poljske – u veoma kratkom roku mogu poništiti višegodišnje, pa čak i višedesetljetne napore usmjerene prema demokratizaciji kulturnog, ali i šireg društvenog sustava.

3.2. Kategorizacija društveno-kulturne infrastrukture i modeli upravljanja

U usporedbi s ostalim zemljama uvrštenim u istraživanje, krajolik švedske društveno-kulturne infrastrukture ističe se po specifičnom tipu institucija koje su u fokusu publikacije *Agencies of Art* – umjetničkim centrima[14] poznatijim pod nazivom *kunsthalle* (šve. *konsthall*). U predgovoru spomenute publikacije, njihova uloga u skandinavskom kontekstu predstavljena je na sljedeći način:

[Umjetnički centri] su inkubatori za suvremenu umjetničku scenu, platforme za društvene sastanke, mjesta obrazovanja i arene za produkciju znanja – redom funkcije koje odražavaju fleksibilnost i mnogostrukost njihovog formata. Istovremeno, oni funkcioniraju kao

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

istraživačko-razvojni odjeli umjetničkog svijeta, njegujući umjetničko eksperimentiranje i ugošćujući osobe iz različitih sfera života.

Premda švedski sustav prepoznaje i drugačije formate, poput društvenih i kulturnih centara, razloge „prevlasti“ umjetničkih centara moguće je potražiti među ciljevima nacionalne kulturne politike, kojom se od implementacije prvih službenih dokumenata 1974. godine težilo „produkciji, distribuciji i potrošnji profesionalnih umjetničkih djela visoke kvalitete“ (Lindström Sol, 2019: 84). Slijedeći izvještaj koji potpisuju Habib Engqvist i Möntmann, idući redci fokusirat će se na umjetničke centre manje i srednje veličine koji, prema mišljenju Habib Engqvista, predstavljaju najinovativnije i najprogresivnije segmente švedskog kulturno-umjetničkog sustava – mnogi od ovih centara njeguju eksperimentalne kustoske pristupe i smatraju preuzimanje rizika važnim aspektom vlastitog djelovanja. Kao što je već istaknuto, publikacija *Agencies of Art* nastaje na temelju iscrpnog istraživačkog rada kojim se nastojalo zahvatiti strukturnu prisutnost umjetničkih centara u kulturnom i društvenom životu skandinavskih zemalja. Sve uključene institucije s područja Švedske pripadaju već spomenutoj švedskoj mreži *KLISTER*, pri čemu se izuzetno važnom doima činjenica da su odreda locirane u manjim gradovima ili na periferiji Stockholma, gdje izuzev njih ne postoje dodatne društvene ili kulturne institucije. Takva pozicioniranost, ističu autori, otvara prostor za istovremeno preuzimanje brojnih funkcija koje bi u kontekstu većih regionalnih centara bile raspodijeljene među više različitih institucija, a među kojima posebice valja istaknuti stvaranje i razvoj (umjetničkih) zajednica. Riječima Habib Engqvista:

Mnogo je primjera koji pokazuju da [male i srednje institucije] podupiru lokalne zajednice praktičara – ne samo umjetnike čija djela izlažu, već i umjetnike i posjetitelje koji potječu iz te zajednice. U vrijeme kada ne možete nigdje sjesti, a da ne platite, one uistinu postaju društvene institucije koje nisu značajne samo umjetnicima. Kao takve, imaju izuzetno važnu ulogu, a iz istog razloga, doživljavaju ih se kao prijatnu. U najboljem slučaju, male i srednje umjetničke institucije nemaju tek publiku, već okolnu zajednicu, a to pretpostavlja vrlo različit način rada. To je nešto što su mnoge od tih institucija shvatile, a one veće još nisu. One i dalje govore o publici; kako privući ovu ili onu skupinu ljudi da nešto pogledaju?

No, pri osvrtu na mjesto i ulogu manjih i srednjih umjetničkih centara, napose kroz interpretaciju Jonatana Habiba Engqvista, važno je naglasiti i sljedeće – svojim djelovanjem vješto izmiču smještanju u unaprijed zadane kategorije, pri čemu se njihova uloga bitno razlikuje od one umjetničkih inicijativa ili velikih institucija. Naslanjajući se na rad britanske kulturne ekonomistice Sarah Thelwall[15], Habib Engqvist i Möntmann posežu za konceptom „odgođene vrijednosti“ (eng. *deferred value*) kako bi ukazali na „dimenziju vremena koja je rijetko uključena u dominantne kratkosežne kulturno-političke sustave i kalkulacije“ (Löfgren, 2015: 17)[16]. Spomenuti koncept u fokus stavlja često zanemareni aspekt djelovanja manjih umjetničkih galerija koji se reflektira u pružanju inicijalne prilike dotad malo poznatim umjetnicima i/ili umjetničkim djelima. Međutim, kao što ističe Thelwall, u trenucima stjecanja njihove šire prepoznatljivosti i ugleda u umjetničkim krugovima, koji ponekad uslijede čak desetljeće ili dva kasnije, simbolička i financijska vrijednost tog uspjeha u pravilu odlaze na adresu velikih institucija. Kao što podcrtava sam Habib Engqvist, koncept odgođene vrijednosti može nam poslužiti u svrhu boljeg razumijevanja nepovoljnog položaja manjih i srednjih umjetničkih institucija u odnosu na vodeće kulturne institucije koje, u vlastitoj zaokupljenosti samoočuvanjem, ne uspijevaju – ili ne žele – prepoznati potonje kao nešto više od inkubatora ili testnog poligona:

Sve velike institucije probiru najbolje od onih manjih... Nemoguće je navesti sve medijske objave u kojima je nešto predstavljeno kao otkriće velikih institucija – najnovije, najviše kul, najznačajnije, upravo smo otkrili mladog umjetnika... Oni to prisvoje i nikad ne doznate čitavu priču. Mislim da bi velike institucije trebale uvidjeti da to i za njih može biti opasno jer je taj ekosustav potreban za njihovo preživljavanje. To je u njihovu neposrednom interesu. Da budu nesebične. I znatiželjne.

4. Poljska

Na tragu ostalih zemalja istočne i jugoistočne Europe koje baštine nasljeđe real-socijalizma, osvrt na poljsku kulturnu politiku čini se uputnim započeti društveno-političkom tranzicijom do koje dolazi koncem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada dolazi do prijelaza na

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

parlamentarnu demokraciju i tržišni kapitalizam. Kao što u Kompendijumu ističu Dorotea Ilczuk i Anna Karpińska[17], razdoblje do 1989. godine dominantno je obilježeno ograničenim suverenitetom, jednostranačjem te planskom ekonomijom, pri čemu su se kulturne aktivnosti odvijale unutar visoko centraliziranog i institucionaliziranog sustava. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dolazi do brojnih političkih i ekonomskih transformacija koje zahvaćaju i sferu kulture, a koje bi se, slijedeći Kompendijum, u svom utjecaju na funkcioniranje ovog polja mogle podvesti pod nekoliko najvažnijih procesa:

- Kreiranje novog zakonodavnog okvira koji je dopustio organizaciju i provedbu kulturnih aktivnosti sukladno principima tržišne ekonomije, pri čemu vrijedi izdvojiti *Zakon o organiziranju i provedbi kulturnih aktivnosti (the Act on Organising and Conducting Cultural Activity)* iz 1991. godine;
- Decentralizacija moći javne administracije nad sferom kulture, koja je uključila prijenos ovlasti nad većinom kulturnih institucija s nacionalne na lokalne razine vlasti;
- Privatizacija značajnog dijela kulturnih industrija koje su prethodno bile u vlasništvu države;
- Proliferacija organizacija civilnog društva u području kulture i umjetnosti

Premda bi ovakav niz dao naslutiti drugačije, Kamila Lewandowska (2016)[18] ističe da su se političke odluke u prvim godinama tranzicije donosile u žurbi i odgovarale izravnim potrebama prije negoli dugoročnoj i dobro promišljenoj viziji razvoja poljskog društva. Suprotno uvriježenom mišljenju, prvo desetljeće tranzicije u Poljskoj nije uključilo smanjenu ulogu države i značajnije otvaranje mehanizmima tržišne logike, već „izmjenu prirode državne intervencije“ u važna društvena pitanja, pa tako i u sferu kulture i umjetnosti (Lewandowska, 2016). Kao što navode Bonet i Zamorano (2021)[19], unatoč spomenutim procesima decentralizacije, utjecaj Ministarstva kulture – te, posljedično, same države – na kulturne institucije tijekom prvog desetljeća samostalnosti dodatno je učvršćen izvršnim planom pod nazivom *Principi državne kulturne politike (the Principles of State Cultural Policy)* iz 1993. godine. Isti autori legitimaciju intervencije države u domenu kulture tumače njenom ulogom u konstrukciji nacionalnog

identiteta, što se dodatno potvrđuje početkom dvijetisućitih godina, kada dolazi do jačanja etatiističke kulturne politike utemeljene na revizionizmu i revalorizaciji katoličkog identiteta (Bonet i Zamorano, 2021). Nacionalna kulturna politika zadržava sličan kurs i u godinama koje slijede, čemu pridonosi i jačanje nacionalno-konzervativne stranke *Pravo i pravda* (eng. *Law and Justice*, polj. *Prawo i Sprawiedliwość*) koja 2015. godine po prvi puta samostalno preuzima vlast. Kao što ističu Bonet i Zamorano (2021), mandate spomenute stranke – koja državu odvodi u smjeru iliberalne demokracije – obilježavaju povijesno orijentirane kulturne politike te usmjerenost na očuvanje spomeničke baštine i promociju poljskog nacionalnog identiteta. Iako izdvajanja za javnu kulturu u posljednjem desetljeću dosežu brojke koje Poljsku svrstavaju među zemlje Europske Unije s najvišim proračunskim ulaganjem u sferu kulture i umjetnosti, vrijedi izdvojiti da je znatan dio tih sredstava usmjeren na osnivanje novih ili revitalizaciju postojećih kulturnih institucija čija se temeljna zadaća ogleda upravo u njegovanju spomenutog ideološkog narativa (Stokfiszewski, 2016)[20].

4.1. Legislativno-regulatorni okvir djelovanja sociokulturnih institucija

Kao što ističe član organizacije *Krytyka Polityczna* Igor Stokfiszewski, ujedno i sudionik istraživanja u podlozi ovog izvještaja, legislativni okvir djelovanja kulturnih organizacija i institucija i dalje počiva na ranije spomenutom *Zakonu o organiziranju i provedbi kulturnih aktivnosti* iz 1991. godine, čija se temeljna zadaća ogledala u „prilagodbi velikog broja postojećih javnih institucija novoj realnosti demokratske i kapitalističke države“. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o organiziranju i provedbi kulturnih aktivnosti (the Amendment Act on Organising and Conducting Cultural Activity)*, koji na snagu stupa 2012. godine, donosi dvije međusobno povezane teze o kulturnim aktivnostima koje dodatno potvrđuju ulogu države – kulturne institucije predstavljaju ključni medij implementacije nacionalne kulturne politike, a pokroviteljstvo njihovog djelovanja smatra se neotuđivom odgovornošću države. Spomenutim zakonom, kojeg Stokfiszewski ocjenjuje neadekvatnim i arhaičnim, regulirano je djelovanje više od petnaest tisuća javnih kulturnih institucija, o čijoj će klasifikaciji više riječi biti u idućem

potpoglavlju. Takav legislativni okvir, smatra Stokfiszewski, „ne prepoznaje razlike u društvenom utemeljenju [pojedinih tipova kulturnih institucija] niti njihove potencijalne uloge unutar nacionalnih kulturnih tokova“. Slično hrvatskom primjeru, vrijedi izdvojiti i Zakon o udrugama (polj. *Prawo o stowarzyszeniach*) iz 1989. koji uređuje djelovanje nevladinih organizacija te koji u kontekstu društveno-kulturne infrastrukture dobiva na važnosti pri nastojanjima ostvarivanja formalnih suradnji između organizacija civilnog društva i javnih kulturnih institucija. Međutim, Stokfiszewski i u slučaju ovog zakona ističe nelogičnosti i nepreciznosti koje se reflektiraju u činjenici da spomenuti zakon nudi veoma općenite regulacije djelovanja civilnog sektora.

Unatoč krutom i arhaičnom okviru nacionalne kulturne politike, Stokfiszewski izdvaja *top-down* primjere dobrih praksi do kojih dolazi tijekom vladavine *Civilne platforme* (polj. *Platforma Obywatelska*) u razdoblju od 2007. do 2014. godine. Unatoč njenom smještanju na desni centar političkog spektra, tadašnja vlada pokreće program usmjeren ka reformaciji domova kulture koji se nije zadržao na razini infrastrukturnih zahvata, već je i otvorio prostor za eksperimentiranje s različitim participativnim modelima upravljanja i s njima povezanim razvojem publike. Iako su se neki od domova kulture odvažili na iskorak prema procesima participativnog budžetiranja i uključivanja lokalne zajednice u segment programskog planiranja, spomenuti program nije doživio svoj produžetak u vidu intervencija u postojeće zakonske odredbe, što je rezultiralo kratkim vijekom trajanja eksperimentalnih participativnih praksi. Polazeći od njemu bliskog primjera Varšave, Stokfiszewski smatra da stvari poprimaju ponešto drugačije obrise ukoliko fokus premjestimo na niže razine vlasti. Stokfiszewski izdvaja primjer *top-down* programa usmjerenog ka stvaranju preduvjeta za osnivanje novog tipa institucija u suradnji s organizacijama civilnog društva, kojeg Grad Varšava pokreće 2018. godine. Kao što je moguće zaključiti iz samog naziva, program *Social Institution of Culture* orijentiran je na alokaciju sredstava koja bi omogućila pokretanje institucija ukorijenjenih u *bottom-up* pristupu i lišenih upliva lokalnih vlasti. Premda je spomenuti program već u prve dvije godine implementacije omogućio pokretanje šest novih društveno-kulturnih centara, pri čemu iz perspektive našeg istraživanja valja izdvojiti centar *Jasna 10* u čijem upravljanju sudjeluje i *Krytyka Polityczna*, tek ostaje za vidjeti hoće li ovaj ili slični programi pronaći svoje mjesto u strateškim dokumentima kulturnog razvoja grada.

Kada je riječ o izvorima financiranja kulturnog sektora te, posljedično, društveno-kulturne infrastrukture, informacije dostupne u Kompendijumu ukazuju na presudnu ulogu jedinica lokalne uprave koje su zaslužne za gotovo 80% izdvajanja za javne potrebe u kulturi, dok se preostalih 20% financira iz državnog budžeta. Kao što ističe i sam Stokfiszewski, javna sredstva predstavljaju glavni i gotovo isključivi izvor financiranja u kulturi. Premda je pitanje javnog financiranja kulturnog sektora predmetom učestalih rasprava u poljskom društveno-političkom prostoru, Stokfiszewski smatra da je moguće govoriti o nekoj vrsti konsenzusa između dosadašnjih vladajućih garnitura i kulturne zajednice glede stava da javna sredstva pritom trebaju predstavljati osnovu. Premda je u posljednja dva desetljeća moguće zabilježiti pokušaje uvođenja tržišno orijentiranih regulacija, Stokfiszewski ističe da su pravovremenom i adekvatnom reakcijom i otporom zajednice kulturnih aktera ostali tek na razini diskusije. Iz perspektive organizacija civilnog društva, vrijedi izdvojiti i pojedinačne donacije koje, po riječima Stokfiszewskog, ne pripomažu samo zatvaranju financijske konstrukcije, već i stvaranju te razvoju zajednice oko same organizacije. S obzirom na drastično rezanje sredstava za progresivne dijelove civilnog sektora do kojeg dolazi 2015. godine, čime *Krytyka Polityczna* ostaje bez 30% dotadašnjeg godišnjeg budžeta, nevladine organizacije primorane su na sve veće oslanjanje na *crowdfunding* kampanje i spomenute individualne donacije.

4.2. Kategorizacija društveno-kulturne infrastrukture i modeli upravljanja

U osvrtu na strukturu poljskog kulturnog sektora te s tim povezanu razgranatost društveno-kulturnih institucija, Stokfiszewski detektira četiri supostojeća kulturna podsustava:

- Javne kulturne institucije, čiji se dijapazon proteže od domova kulture na mikrorazini okruga do nacionalnih kazališta i muzeja;
- Privatne umjetničke institucije, često povezane sa sektorom kulturnih industrija;
- Organizacije civilnog društva aktivne u sferi kulture i umjetnosti, te

- Katoličku crkvu, čiji župni prostori „funkcioniraju kao mali društveno-kulturni centri“.

Stokfiszewski ističe da je približno 80% javnih kulturnih institucija u Poljskoj pod ingerencijom jedinica lokalne uprave – gradova, mjesta i okruga – dok nadležnost nad ostatkom imaju regije i država. Ovakav omjer, koji Stokfiszewski ocjenjuje „veoma čudnom kombinacijom bez ikakva reda“, ishod je administrativne reforme s kraja devedesetih godina prošlog stoljeća kojom se težilo reguliranju nadležnosti nad upravljanjem kulturnim institucijama. No, Stokfiszewski ujedno ističe da nadležnost lokalne uprave nad određenom institucijom otvara prostor za intervencije u njenu programsku i/ili upravljačku strukturu. Premda ovakva konstelacija – napose u okolnostima iliberalne demokracije – može odvesti prema klizavom terenu vršenja pritiska na vodeće ljude institucija (Bonet i Zamorano, 2021), Stokfiszewski kao pozitivan primjer izdvaja nastojanja Grada Varšave da diverzificira umjetničku produkciju javnih kazališta putem kreiranja novih statuta utemeljenih na principima participativnih praksi.

S obzirom na činjenicu da je funkcioniranje spomenutih kulturnih sustava uređeno različitim zakonskim odredbama, Stokfiszewski ističe da iznalazak načina premošćivanja granica i uspostavljanja suradnje često predstavlja pravi izazov. Njegovim riječima: „gledano s pravnog stajališta, moguće je jedino ispreplitanje javnog i privatnog sektora; svi ostali primjeri suradnji ishod su trikova i domišljatosti progresivnijih i prosvijetljenijih lokalnih vlasti“. Stokfiszewski pritom izdvaja veoma interesantan slučaj suradnje varšavskih neprofitnih organizacija s jednim od većih javnih kazališta – *Teatrom Powszechny* (eng. *Powszechny Theater*). Jednogodišnjom kampanjom, koja je uključivala zaposlenike samog kazališta, suradničke organizacije i umjetnike, ali i predstavnike lokalne zajednice koja gravitira kazalištu, težilo se transformaciji *Teatra Powszechny* u smjeru feminističke kulturne institucije. Stokfiszewski ističe da je proces, kojim se nastojalo osigurati implementaciju različitih participativnih praksi, u konačnici rezultirao uspostavom programsko-umjetničkog vijeća koje suupravlja kazalištem. Premda pravni okvir prepoznaje i propisuje postojanje sličnih savjetodavnih tijela unutar upravljačkih struktura kulturnih institucija, ključni problem leži u činjenici da o njihovom sastavu gotovo u pravilu odlučuje rukovodeća osoba institucije, koja se pri procesu selekcije rijetko vodi načelima transparentnosti i kvalificiranosti.

Drugi zanimljiv primjer, koji ujedno ocrta snagu i odlučnost varšavskog civilnog sektora, Stokfiszewski pronalazi u kampanji kojom su kulturni radnici uspjeli isposlovati smjenu upravitelja varšavskog *Dvorca Ujazdowski – centra za suvremenu umjetnost* (eng. *Ujazdowski Castle Centre for Contemporary Art*, polj. *Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski*), koji je odbijao uvažiti mišljenja i prijedloge kustosa i zaposlenika Centra. Primjer *Dvorca Ujazdowski* zorno ocrta dominantni model upravljanja većinom (javnih) kulturnih institucija u Poljskoj – kao i u slučaju Flandrije, ključne odluke donosi upravitelj, koji je ujedno i predstavnik institucije u javnom prostoru. Prema predviđanjima Stokfiszewskog, inzistiranje na zastarjelom i poprilično neprobojnom modelu upravljanja kulturnim institucijama – koji ide pod ruku s arhaičnošću legislativnog okvira – u budućnosti će rezultirati radikalnom promjenom smjera djelovanja civilnog sektora koji trenutačno veliku energiju ulaže u demokratizaciju postojećih institucija. Usprkos povremenim – ali često i tek privremenim – uspjesima takvih poduhvata, Stokfiszewski ističe da, paralelno s rastućom snagom civilnog društva, raste i svijest o nužnosti preusmjeravanja vlastitih napora prema iznalaženju alternativnih i autonomnih prostora djelovanja.

5. Zaključna razmatranja

Studijom u podlozi ovog istraživačkog izvještaja pokušalo se zahvatiti krajolik društveno-kulturnih institucija i aktivnosti u trima europskim zemljama – Belgiji (s fokusom na Flamansku regiju), Švedskoj i Poljskoj. Premda se strukturom istraživačkog nacrtu nije težilo poopćavanju zaključaka, već stjecanju uvida u stanje sociokulturnog polja u zemljama koje odlikuju specifični oblici društveno-političkog ustroja i/ili nasljeđa, analiza razgovora ukazala je na sličnosti koje je – uz određenu dozu rezerve i odmaka – moguće percipirati kao trendove koji nadilaze razine nacionalnih kulturnih politika. Svi sugovornici odbacuju inicijalne istraživačke premise o stupnju normativne uređenosti sfere društveno-kulturnih djelatnosti u vlastitim regijama i državama te ukazuju na sve značajniju ulogu razina lokalne i regionalne samouprave u svakodnevnom funkcioniranju društveno-kulturnih institucija. U takvoj konstelaciji, uvjeti djelovanja društveno-kulturnih centara uvelike ovise o dinamici i amplitudama političke vlasti, u percepciji čijih je predstavnika kultura nerijetko svedena tek na njenu identitetsku i/ili tržišnu

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

dimenziju, odnosno instrument u službi ostvarivanja političkog utjecaja. Sudeći prema iskustvima sudionika istraživanja, javnom interesu usmjereno kulturno djelovanje te napose izvaninstitucionalna kultura suočeni su s nesmiljenim pritiscima neoliberalne agende i privatiziranog sustava moći, pri čemu – barem u slučaju Belgije i Švedske – iskustvo prijašnjeg puta i stabilnost demokratskog sustava zasad nisu rezultirali spremnim mehanizmima i strategijama otpora civilnog društva. Ipak, svi se sugovornici slažu da otvorene, demokratske institucije ne razvijaju publiku već zajednicu, te ukazuju na različite mogućnosti pristupa problematici okvira funkcioniranja hrvatskih DKC-ova.

U konačnici, vraćajući se na ishodišnu točku istraživanja i njegovu ulogu u ostvarivanju jednog od krajnjih ciljeva projekta *Kulturna politika odozdo* – izradi prijedloga zakonskog rješenja kojim se uređuje društveno-kulturne djelatnosti, nužno se osvrnuti i na mjeru u kojoj je istraživačka studija uspjela opravdati svoju svrhu. Kao što je istaknuto u uvodu ovog izvještaja, istraživanje je vođeno težnjom ka unaprijeđivanju znanja o praksama sudioničkog upravljanja i javnim politikama usmjerenim na uređivanje društveno-kulturnih djelatnosti, te implicitnom pretpostavkom o mogućnosti prilagodbe – ili primjene – dobre međunarodnih praksi okviru hrvatske kulturne politike. Ovaj tekst suzdržat će se od donošenja zaključaka o izvjesnosti i smislenosti potonje premise, ističući tek da iskustva – posebice u okolnostima značajno drugačijih razvojnih trajektorija – nisu neposredno prenosiva i primjenjiva. Na tom tragu, jedan od najvažnijih zaključaka ove studije ogledao bi se u tezi – ili svijesti – o specifičnosti hrvatskog društveno-kulturnog krajolika te, još važnije, progresivnosti hrvatskih kulturno-umjetničkih aktera. Ova teza, dakako, subjektivne je naravi i nipošto nema namjeru romantizirati realnost okvira djelovanja tih istih aktera i – da se poslužimo terminom Jonatana Habiba Engqvista – „ekosustava“ kojeg teže izgraditi. Međutim, u svjetlu određenih diskrepancija između „labavih“ istraživačkih hipoteza i nalaza studije, ta ista realnost poprima ponešto drugačije konture. Unatoč brojnim dijeljenim iskustvima hrvatskih kulturnih aktera s kolegama iz triju europskih zemalja uključenih u istraživanje, pažljivija analiza daje naslutiti da se na domaćem terenu društveno-kulturnih djelatnosti stvari ipak kreću u ponešto drugačijem smjeru.

Naime, vratimo li se predviđanjima Stokfiszewskog o smjeru razvoja poljskog civilnog društva, dvojba Habib Engqvista o spremnosti švedske kulturne zajednice na ozbiljniji otpor

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

potencijalnoj destabilizaciji postojećeg sustava, ili nalazima Ruttena i suradnika (2019) o strategijama pritajivanja flamanskih kulturno-umjetničkih organizacija, moguće je zaključiti da hrvatski primjer ukazuje na ozbiljnije hvatanje ukoštac sa legislativom na nacionalnoj razini, koje komplementira zagovaračke aktivnosti kulturnih aktera u lokalnim kontekstima. No, budući da su dalekosežna projektna nastojanja usmjerena na pomake na razini nacionalne regulative, jednim od ključnih problema doima se jaz između teorije i prakse javnih politika – kako na samoj nacionalnoj ravni, tako i u suodnosu različitih razina vlasti. Poučeni recentnim iskustvom europskih kulturnih aktera, ali i vlastitim iskustvom decentralizacije, može li se očekivati da će pomaci u postojećem formalnom i institucionalnom okviru na nacionalnoj razini rezultirati opipljivim pozitivnim promjenama u lokalnom kontekstu djelovanja suvremenih društveno-kulturnih centara? Iako odgovor na ovo i slična pitanja nadilaze okvire ove studije, za nadati se da će njeni nalazi pridonijeti svladavanju prvog velikog koraka prema institucionalnom prepoznavanju i odgovarajućoj valorizaciji suvremene društveno-kulturne infrastrukture utemeljene u participativnim načelima i modelima upravljanja.

---

[1] Compendium of Cultural Policies & Trends | Culture Policy Database, dostupno na:
<https://www.culturalpolicies.net/>

[2] Gramatički rod u tekstu ne predstavlja rodnu oznaku te se izrazi koji imaju rodno značenje odnose jednako na muški i ženski rod.

[3] Valja istaknuti da najrecentnije informacije o uređenju belgijskog kulturnog sektora dostupne putem Kompendijuma datiraju iz studenog 2020. godine. Dostupno na:
<https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=5>

[4] U Belgiji je moguće razlikovati tri službene zajednice: Flamansku, Francusku te Zajednicu njemačkog govornog područja.

[5] Rutten, Kris, Calleeuw, Helena, Roets, Griet i Van Gorp, Angelo (2019). „Cultural Policy and Participatory Art Practices in Flanders“, *Journal of Organizational Change Management*, 32 (2): 266-281.

[6] Eng. *arm's length principle*.

[7] Blomgren, Roger (2012). „Autonomy or democratic cultural policy: that is the question“, *International Journal of Cultural Policy*, 18 (5): 519-529.

[8] Ovakav zaključak u skladu je s tezom koju u publikaciji *Studij slučaja: Praksa bez pravnog okvira* iznosi Ana Žuvela, držeći da „u svjetlu mogućnosti kontekstualizacije, „krojenja po mjeri“ svakog pojedinog slučaja te prilagodbe potencijalnog regulativnog okvira praksi (a ne obrnuto) upravo [...] mogućnost improvizacije postaje [...] istinska prednost [hrvatskih kulturnih centara]“.

[9] Publikacija je dostupna na sljedećoj poveznici:

<http://www.tenstakonsthall.se/uploads/208-Agencies%20of%20Art.pdf>

[10] Dostupno na:

<https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=39>

[11] Švedska se sastoji od 21 regije kojima upravljaju Regionalna vijeća.

[12] Lindström Sol, Sofia (2019). „The democratic value of participation in Swedish cultural policy“, *Comunicação e sociedade*, 36 (1): 81-99.

[13] *KLISTER* je nacionalna mreža malih i srednje velikih institucija suvremene umjernosti u Švedskoj osnovana 2011. godine.

[14] U hrvatskom kontekstu, termin *kunsthalle* najviše bi odgovarao formatu nezavisnih umjetničkih galerija poput Galerije Miroslav Kraljević u Zagrebu.

[15] Thelwall, Sarah (2011). „Notes towards a Better Understanding of the Value, Operation and Potential of Small Visual Arts Organisations“, *Common Practice*. Dostupno na:

<http://www.commonpractice.org.uk/wp-content/uploads/2014/11/Common-Practice-London-Size-Matters.pdf>

[16] Löfgren, Mikael (2015). „No Exceptions: Value Creation in Small and Mid-Sized Galleries of Contemporary Art“, *KLISTER*. Dostupno na:

<http://www.tenstakonsthall.se/uploads/174-No-exceptions-en-translation.pdf>

[17] Dostupno na:

<https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=30>

[18] Lewandowska, Kamila (2016). „Using Isaiah Berlin’s two concepts of liberty to rethink cultural policy: a case of Poland“, *International Journal of Cultural Policy*, 24 (2): 145-163.

[19] Bonet, Lluís i Zamorano, Mariano Martín (2021). „Cultural policies in illiberal democracies: a conceptual framework based on the Polish and Hungarian governing experiences“, *International Journal of Cultural Policy*, 27 (5): 559-573.

[20] Stokfiszewski, Igor (2016). „Polish Culture Is Turning Barren“, *Eurozine*. Dostupno na:

<https://www.eurozine.com/polish-culture-is-turning-barren/>

Svježi okvir za promjene: Razvoj društveno-kulturnih centara u Hrvatskoj

U ovom dijelu izvještaja ukratko ćemo razmotriti elemente formalnog i institucionalnog okvira koji omeđava polje u kojem se razvijaju društveno-kulturni centri u Hrvatskoj. Taj okvir u najužem smislu obuhvaća: zakone i podzakonske akte kojima se regulira djelovanje lokalne samouprave te zakone i podzakonske akte kojima se regulira osnivanje i upravljanje ustanovama, a napose onima u kulturi. Razmatranjem tih akata pozabavit ćemo se nešto kasnije u tekstu.

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

Zatim, za razvoj društvenih i kulturnih centara relevantni su i akti kojima se regulira osnivanje i djelovanje udruga te akti koji određuju prakse financijskog upravljanja te reguliraju nadzor nad financijama neprofitnih organizacija. U širem smislu, formalni okvir čine također strategije različitih tijela javne uprave i lokalne samouprave u kojima se eksplicira podrška razvoju civilnog društva, razvoju civilno-javnog partnerstva, odnosno podrška razvoju kulturne i mješovite kulturno-društvene infrastrukture.

Važan dio okvira za razvoj društveno-kulturnih centara čine konkretne mjere javnog financiranja te usto vezani javni pozivi, natječaji i okvirni planovi financiranja razvoja društveno-kulturnih centara i programa njihovog razvoja. Podjednako su važna sredstva koja su osigurana kroz javne pozive i natječaje tijela državne uprave, odnosno, kroz programe Europskih strukturnih i investicijskih fondova, kao i sredstva koja lokalne zajednice ulažu kroz lokalne programe javnih potreba u kulturi te napose kroz programe ulaganja u održavanje i razvoj lokalne kulturne i društvene infrastrukture.

No prije nego što detaljnije razmotrimo neke od najvažnih elemenata institucionalnog okvira, važno je istaknuti kako se društveno-kulturni centri razvijaju iz artikuliranih potreba, dugogodišnjih praksi i zagovaračkih inicijativa koje su započeli izvaninstitucionalni akteri, pri čemu bez iznimke govorimo o akterima uže nezavisno kulturne i šire civilno-društvene scene u Hrvatskoj. Navedene organizacije i kolektivi već više od dva desetljeća angažirano rade na transformaciji prethodno devastirane sfere javnog djelovanja u kulturi, a djelovanje i razvoj kulturno-društvenih centara u tom kontekstu imaju od jednu od ključnih uloga. Naime, radi se o mahom prepoznatljivim mjestima okupljanja različitih društvenih skupina te generatorima bogate kulturno-umjetničke ponude koju karakterizira fokus na suvremenu kritičku kulturu i umjetnost u nizu hrvatskih gradova. No ovi su centri prepoznatljivi i relevantni po još najmanje jednoj odlici. Radi se o njihovoj razvojno usmjerenoj, eksperimentalnoj i uključivoj idejnoj osnovi, utemeljenoj na sudioničkom pristupu upravljanju i izgradnji novih društvenih odnosa između kulturnih i civilnih aktera, lokalne samouprave i različitih zajednica okupljenih oko centara (građani

različitih društvenih skupina i generacija, nacionalne, vjerske i seksualne manjine, itd.).¹ Tako se društveno-kulturni centri nastali iz djelovanja izvaninstitucionalnih aktera razvijaju u vrlo opipljive javne institucije *multistakeholder* tipa, što sa sobom nosi čitav niz implikacija i pitanja na koja institucionalni okvir treba odgovoriti:

- Prepoznavanje društveno-kulturnih centara kao ravnopravnih elemenata institucionalnog pejzaža hrvatskog kulturno-političkog sustava;
- Imperativ definiranja odgovornosti i zadaća različitih aktera, principe uključivanja i raspodjele ovlasti te ostale bitne elemente utega i ravnoteža (eng: *checks and balances*) kojima se osigurava pravedno i pravično upravljanje i svrhovitost javne društvene i kulturne infrastrukture;
- Prepoznavanje, podrška i razvoj inovacijama u upravljanju javnom kulturnom infrastrukturom koje teže aktivnom uključivanju većeg broja različitih profila građana.

Nadalje, razvoj institucionalnog okvira veže se uz mogućnosti inovacija u upravljanju postojećih institucija u okviru sustava, ponajprije centara za kulturu formiranih prije 1990. godine, s transformativnim potencijalom za značajan broj srodnih institucija u kulturi poput muzeja i galerija, kazališta i drugih prostora izvedbenih umjetnosti te šire od kulturnog polja u području ustanova koje organiziraju aktivnosti u komplementarnim područjima obrazovanja, cjeloživotnog učenja i sporta, rekreacije i kvalitetnog provođenja slobodnog vremena, itd.

Relativno oskudan postojeći formalni i institucionalni daje prividnu sliku jednostavnosti područja u kojem se razvijaju društveno-kulturni centri, no brojni primjeri *na terenu* svjedoče o vrlo heterogenim praksama, ali i vrlo specifičnim potrebama svakog pojedinog društveno-kulturnog centra. Stoga se neki od najvažnijih izazova u kontekstu inovacija mogu formulirati u iduća dva pitanja:

---

¹ Razvoj društveno-kulturnih centara u okvirima kulturne politike obuhvaća i razvoj istraživačko-izdavačkih djelatnosti u ovom području. Tako je u posljednjih nekoliko godina objavljen niz relevantnih publikacija: Mišković, D., Vidović, D., Žuvela, A. (2015.), *Bilježnica za DKC-e*, Biblioteka Kultura Nova, nakladnik Zaklada Kultura nova Zagreb, Vidović D., ur (2018.), zbornik *Uradimo zajedno*, Biblioteka Kultura Nova, nakladnik Zaklada Kultura nova Zagreb.

Koji su to mogući i izvedivi pomoci u postojećem formalnom i institucionalnom okviru na nacionalnoj razini, a da njihov rezultat budu opipljive pozitivne promjene lokalno, u gradovima i mjestima u kojima djeluju društveno-kulturni centri u Hrvatskoj?

Na koji način sustav može adekvatno prepoznati i podržati inovacijske i transformacijske elemente u upravljanju infrastrukturom, a koji se tiču novih oblika suradnje u upravljanju i stvaranja novih odnosa među dionicima u kuturnoj politici? U ovom dijelu teksta osvrnut ćemo se na nekoliko ključnih odredbi zakona relevantnih za razvoj društvenih i kulturnih centara.

Poznato je kako **Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi** (NN 144/20) definira lokalnu upravu kroz poziciju samoupravnog djelovanja lokalnih zajednica, odnosno, donositelja odluka na lokalnoj razini, a područje razvoja kulture spada u jedno od područja kojem *jlrs* “obavljaju poslove lokalnog značaja kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana a koji nisu Ustavom ili zakonom dodijeljeni državnim tijelima” (članak 19. Zakona).

Činjenica kako jedinice lokalne samouprave imaju značajnu razinu autonomije istovremeno označavaju prepreke i prilike u kontekstu razvoja institucionalnog okvira društveno-kulturnih centara. Najveća i očita prepreka ograničen je domet intervencija institucionalnog okvira na nacionalnoj razini - s obzirom da jedinice lokalne samouprave imaju autonomiju, njihov je zadatak samostalno utemeljiti okvire za razvoj ovih praksi. Koliko god se radi o optimalnom rješenju u teoriji, njime je u bitnoj mjeri otežano ujednačiti dinamike razvoja različitih društveno kulturnih centara u praksi. Dodatno te možda još i važnije, jedinice lokalne samouprave ponekad nemaju impulsa uloviti se u koštac s bitnim pitanjima razvoja lokalne kulturne infrastrukture, ukoliko u tome ne vide ostvarenje vlastitih, često usko stranačkih / ortočkih financijskih interesa ili ukoliko ne dođe do poticaja s viših instanci donošenja odluka.

S druge strane, ponovno u teoriji - izostanak intervencija s nacionalne zakonodavne razine ostvlja otvorene mogućnosti za otklone u pogledu inovacija i eksperimenta u razvoju različitih modusa sudioničkog upravljanja na lokalnim razinama. Pored toga, principi supsidijarnosti i

autonomije u svojim su vrijednosnim osnovama demokratični te bliski i samoj ideji sudioničkog upravljanja u kulturi - s obzirom da promiču aktivno sudjelovanje zajednice u rješavanju problema i iznalaženju kreativnih modela upravljanja javnom infrastrukturu. Za lokalne zajednice koje su motivirane mobilizirati svoje resurse, prostori djelovanja i kreacije nisu ograničeni zakonskim okvirima koji bi im nametao određene oblike djelovanja kao nužne, te su mogućnosti razvoja otvorene i fleksibilne za prilagodbu lokalnim prilikama.

Sumarno i pojednostavljeno rečeno, s jedne strane zakonodavni impuls koji bi definirao nešto poput djelokruga, osnivanja i upravljanja društveno-kulturnim centrima s nacionalne razine dao bi podstreka lokalnim donositeljima odluka kojima počesto nedostaje motivacije za samostalnim djelovanjem da se konačno ulove u koštac s razvojem lokalne kulturne infrastrukture. S druge strane, nečinjenje viših instanci otvara mogućnosti realizacije različitih tipova vizija razvoja sudioničkog oblika upravljanja koja nisu uniformirani i ne trebaju slijediti zadane matrice.

Interesantna je okolnost kako je upravo navedeni Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi među rijetkim propisima u RH koji otvara temu neposrednog sudjelovanja građana u donošenju odluka². Interesantno bi bilo razmišljati o izmjenama i dopunama upravo ovog Zakona i to u smjeru intervencija prema osnaživanju uloge građana u upravljanju javnom infrastrukturu i drugim javnom dobrima, u kojem bi se savršeno uklopili neki od postojećih modela po kojima funkcionira upravljanje pojedinim društveno kulturnim centrima u Hrvatskoj. Neki od postojećih naprednijih oblika sudjelovanja uključivanja građana odnose se na kolektivne procese definiranja lokalnih proračuna (proces koji već uspješno egzistiraju više godina u pojedinim hrvatskim gradovima poput Pazina te se s manje ili više stvarnih rezultata pokušavaju implementirati u još neke sredine), ali i oživotvorenje i konkretizaciju postojećih instituta poput zborova građana te osnaživanje uloga vijeća gradskih četvrti i mjesnih zajednica gdje građani mogu prakticirati sudioničke pristupe i inicirati konstruktivna rješenja postojećih komunalnih problema. Premda bi temu osnaživanja građanskog sudjelovanja na lokalnim razinama kroz

---

² Zakon trenutno uz provedbu referenduma na lokalnim razinama definira održavanje zborova građana u svrhu izjašnjavanja građana "o pojedinim pitanjima i prijedlozima iz samoupravnog djelokruga općine, odnosno grada te raspravljanja o potrebama i interesima građana od lokalnog značenja, u skladu sa zakonom i statutom jedinice." (Članak 24b)

inovacije Zakona o lokalnoj samoupravi mogli iscrpnije obraditi, posebice razmatrajući institut lokalnih referenduma, kako onih obvezujućih tako i onih savjetodavnih, u fokusu ovog dijela izvještaja ipak su instrumenti koji se odnose na sudjelovanje građana u upravljanju društveno-kulturnim ustanovama te ćemo raspravu o općim pitanjima participacije ostaviti za drugu priliku. Prije nego što krenemo u analizu ostalih elemenata formalnog i institucionalnog okvira potrebno je istaknuti kako različiti pristupi koji vode osnaživanju građanske participacije pobuđuju interes istraživača i javnosti, ali ostaju na razini metodoloških kurioziteta ukoliko uključeni društveni akteri ne valoriziraju demokratizaciju kao stvarni prioritet u izgradnji društvenih odnosa. Naime, podjela moći u odlučivanju, stvarna redistribucija upravljanja resursima (novac, prostori, druga bitna infrastruktura poput sofisticirane opreme za A/V izvedbe i slično) i otvorenost prema potrebama drugih (pod drugima mislimo: društvene skupine s kojima se nužno sami ne identificiramo), vrijednosti su koje bi trebale stajati iza svakog poduhvata u ovom području. Sustav u Hrvatskoj nije toliko specifičan zbog svoje komplicirane ili nedostatne normativne osnove, koliko je konstantno “začepljen” klijentelističko-nepotističkim tradicijskim modelima upravljanja koji predstavljaju realne prepreke razvoju naprednih modela sudjelovanja u donošenju odluka.

Stoga u ovom kontekstu nije zgoreg podcrtati kako se društveno-kulturni centri razvijaju u realnoj opreci navedenim modelima upravljanja, afirmirajući pluralističku viziju oblikovanja politike, ali i drugačije društvene odnose koji teže podjeli društvenih resursa i društvene odgovornosti. Osnaživanje principa osnove sudioničkog upravljanja kao i prepoznavanje društveno-kulturnih centara kao važnog razvojnog elementa kulturne politike snažno doprinosi realnoj demokratizaciji društva, odnosno, otčepeljivanju okoštalih elemenata strukture koji ometaju društveni razvoj Hrvatske u posljednjih trideset godina.

Upravljanje u kulturi

Poznavatelji prilika u području razvoja kulturne politike u Hrvatskoj su upoznati s činjenicom kako se posljednjih nekoliko godina najavljuju brojni reformski potezi u uređenju različitih aspekata djelovanja u kulturi, od unapređenja i promjene propisa kojima se određuje rad u okvirima pojedinih kulturno-umjetničkih djelatnosti, do zahvata u opće propise kojima se

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

determinira donošenje odluka i financiranje kulturno-umjetničkih djelatnosti te modusi upravljanja u okvirima različitih javnih ustanova. Nažalost isto tako, poznavatelji prilika u području razvoja kulturne politike u Hrvatskoj svjesni su pritom kako reformski potezi često ne rezultiraju željenom transformacijom u okviru sustava, već često slijede vlastite kontradiktorne obrasce istovremene hipernormiranosti i nedovoljne specifičnosti u odnosu na područje koje se želi normirati zakonom i drugim propisima.

Jedan od recentnijih slučajeva ponavljanja navedenih obrazaca najava je iz rujna 2021. godine koja se odnosi na promjene i spajanje triju temeljnih općih zakona u kulturi: Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi, Zakona o kulturnim vijećima te Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi. Ministarstvo kulture i informiranja najavilo je ovaj proces s ciljem usuglašavanja regulatornog okvira s postojećim praksama i noveliranjem modela upravljanja u kulturi. U našem se javnom prostoru već govorilo o razlozima iz kojih je spajanje ovih triju različitih propisa u mega zakon potencijalno štetno³ te se na ovom mjestu nećemo dodatno na to osvrnati. Međutim, ova inicijativa dala nam je povod da povedemo raspravu o tome kako bi bilo moguće unaprijediti kontekst i zakone koji se tiču upravljanja ustanovama (u kulturi), a da se u njima ogledaju vrijednosti sudioništva u upravljanju u općenitom te razvoj dkc-a u Hrvatskoj u konkretnom smislu.

No, dakako, još veći izazov leži u demokratizaciji upravljanja institucijama i načinima na koje bi institucionalni okvir mogao reformirati upravljačke uloge, proširiti krug zainteresiranih dionika među donositeljima odluka i prilagoditi modele vođenja institucija vrijednostima sudioničke demokracije i civilno javnog partnerstva. U ovom pogledu najinteresantnije promjene odnosile bi se na **Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi** (NN 98/19). Svakako bi se u tome smislu trebalo razmisliti o ukidanju ograničenja ukupnog broja (gornjeg limita) članova upravnih vijeća (čl. 1, st. 3) javnih ustanova kojima su osnivači ili vlasnici županije, odnosno Grad Zagreb, gradovi i općine. Naime, otvaranje upravnih vijeća prema sudioničkim oblicima upravljanja omogućava se druga perspektiva na razvoj ovih ustanova i mogućnost uključenja različitih predstavnika skupina zainteresirane javnosti u rad vijeća, poput umjetnika i kulturnih

---

³ [Bez strategije preostaje improvizacija | kulturpunkt](#)

radnika, stručnjaka u različitim područjima, pa sve do susjeda i šire umjetničke zajednice. Na sličan način mogla bi se reformirati i ravnateljska pozicija u mogućnost kolektivnog ravnateljstva ili koordinacije i to na način da se bitno umanjuje individualna moć pojedinaca u upravljanju i osnaži uloga zajednice i dijeljenje odgovornosti. Ovakve izmjene i fleksibilizacije Zakona pogodovale bi osnaživanju društvene uloge različitih javnih institucija u kulturi, napose lokalnih centara za kulturu, ali svakako društveno-kulturnim centrima kao prostorima u kojima se već prakticiraju demokratski oblici upravljanja i to kako smo napomenuli, u heterogenom nizu praksi koje se razlikuju od mjesta do mjesta u Hrvatskoj. Posredno se širenjem odgovornosti i kolektivizacijom izvršnih uloga u ovom području utječe i na promjenu svijesti o *šerifovanju* pojedinaca u institucionalnoj domeni i stalnom obnavljanju klijentelističko-ortačkih obrazaca političkog i društvenog djelovanja te pomake prema značajnijem uključenju zajednica u razvoj institucija u Hrvatskoj.

Međutim, tehničke intervencije u postojeće zakonske okvire bez obzira na svoj opseg ne bi trebale maknuti iz fokusa potrebu koju smo utvrdili kao važnu na početku: prepoznavanje društvenih i kulturnih centara kao relevantnih elemenata hrvatskog kulturno-političkog pejzaža, podršku njihovom razvoju i nastanku novih oblika te podrška daljnjim inovacijama u okviru upravljanja kao i u programskom smislu. U dosadašnjim raspravama koje se vode posljednjih nekoliko godina u krugovima predstavnika društveno kulturnih centara često se može čuti kako manjak institucionalnog i formalnog okvira koji bi definirao njihovo djelovanje često dovodi do slljepila lokalnih vlasti za potrebe razvoja ovih institucija, uz počeste komentare vladajućih: “ukoliko nije u zakonu, onda ne postoji”. Iz tog aspekta relevantno je pitanje treba li u npr. **Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi** izrijeком unijeti društveno kulturne centre kao oblik javnih ustanova u kulturi? Ili možda sastaviti poseban propis koji će društveno kulturnim centrima dati još veći pravni legitimitet? Koliko god na prvi pogled zakonska rješenja djeluju kao najčvršće jamstvo ostvarenja neke javne politike, u ovom slučaju potrebno je pristupiti ovom pitanju s puno opreza. Naime puko spominjanje društveno kulturnih centara u već opskurnom Zakonu o upravljanju javnim ustanovama u kulturi neće donijeti mnogo na društvenoj afirmaciji društveno kulturnih centara samo po sebi. Nadalje, izrada posebnog zakona, premda bi u određenim okolnostima bila optimalno rješenje, može se vrlo lako izvitoperiti u proces nastanjen

predstavnicima interesa koji nisu u duhu sudioničkog upravljanja i civilno-javnog partnerstva. U posljednjem desetljeću imali smo dobru priliku vidjeti na koji način i s kakvim alatima se konzervativna desnica u Hrvatskoj nameće kao srednjestrujaška opcija, a provođenje kuturnog rata i opsada institucija najvažnija su područja djelovanja ovakvih formacija. Stoga bi inicijativama prema izradi posebnog Zakona u trenutnoj političkoj klimi trebalo pristupiti s mjerama kranjeg opreza. Bez obzira o kakvom policy rješenju se radi (zakoni, propisi nižeg ranga, strategije ili samo koordinirane odluke nadležnih tijela), od najveće važnosti je bi sadržaj te usklađenost politike i to one njezine odredbe koje bi se ticale osiguranja dugoročne financijske i upravljačke održivosti društveno kulturnih centara. Naime, više od nominalne prepoznatosti u okviru kulturno-političkog sustava, društveno kulturnim centrima potreban je održiv sustav financiranja i vrednovanja koji će povezati različite sustave financiranja u Hrvatskoj: sredstva strukturnih i investicijskih fondova za obnovu i razvoj fizičke infrastrukture te razvoj modela upravljanja: vođenje i menadžment institucija, sredstva lokalnih zajednica za održavanje i ulaganje u fizičku infrastrukturu te u energetska održivost kao i potpuno pokrivanje komunalnih troškova i davanja na ime prostora, te ulaganje u programski razvoj i suradnju dkc-a s nacionalne razine.

ANALIZA PRIMJENJIVOSTI: PRILOG „LEGALIZACIJI“ DRUŠTVENO-KULTURNIH CENTARA

UVOD

Analiza primjenjivosti spada u kategoriju *policy* dokumenata kojim se trasira smjer za uspostavu regulativnog okvira za osnivanje, rad i razvoj kulturnih centara, s naglaskom na društveno-kulturne centre. Metodologija izrade dokumenta temelji se na sintezi prethodno obavljenih analiza unutar projekta u sklopu projekta *Kulturna politika odozdo – Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje*. Obavljene analize

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

uključuju pregled europskih regulativa za društveno-kulturne djelatnosti na europskoj razini kroz fokus na europske zemlje te na analizu hrvatskog regulatornog okvira za društveno-kulturne djelatnosti. Pregled europskih praksi obuhvatio je tri polu-strukturirana intervjua s sudionicima koje su angažirani u razvoju aktivnosti vezanih za društveno-kulturne centre. Prethodno obavljena istraživanja su nadograđena *policy* analizom kojim se dodatno širi opseg uvida u mogućnosti oformljivanja budućeg regulativnog okvira za društveno-kulturne centre, ali i kulturne centre uopće. Dokument analize primjenjivosti je sastavljen u tri glavna dijela; u prvom dijelu se otvara problem kulturnih centara kao specifičnog institucionalnog i organizacijskog oblika unutar javnih politika. U drugom dijelu se donosi pregled europskih praksi, tendencija i načina djelovanja kulturnih centara i kako se, sukladno tome, reguliraju, dok se u trećem dijelu dokument koncentrira na hrvatsku situaciju i pregled javnih politika koje premrežuju i uvjetuju, u manjem ili većem obimu, pitanje „legaliziranja“ društveno-kulturnih centara. Taj posljednji dio dokumenta završava s prijedlozima za daljnje aktivnosti u pravcu uvođenja javno-političkog okvira za društveno-kulturne centre. S obzirom na to da na temu društveno-kulturnih centara u Hrvatskoj i njihova razvoja tijekom perioda od posljednjeg desetljeća i više postoje stručni i znanstveni izvori koji su lako dostupni za sve detaljnije analize, informacije, znanja i čitanja[1], ovaj dokument se neće baviti interpretacijom tih dokumenata kao niti njihovim citiranjem, nego će obrazložiti ključne termine, koncepte i prakse u onolikoj mjeri koliko je to potrebno za izradu *policy* argumentacije u budućoj uspostavi regulativnog okvira za društveno-kulturne centre i kulturne centre uopće.

JAVNE POLITIKE I PITANJE KULTURNIH CENTARA

O kulturnim centrima

Na samom početku dokumenta, važno je riješiti potencijalne terminološke nejasnoće oko naziva kulturnih centara i društveno-kulturnih centara, njihovih značenja i razlika u tim značenjima. Kulturni centri su izrazito specifični institucionalni i organizacijski formati kulturno-društvenih aktivnosti. U kontekstu Hrvatske, ali i šireg europskog prostora, kulturni centri se mogu definirati kao multifunkcionalna, programsko fluidna i responzivna mjesta kolektivne društveno-kulturne proizvodnje čije se osnovne konture definiraju zajednicom unutar koje postoje ili za koju postoje,

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

a ne obrnuto. Kulturni centri su, dakle, originalna mjesta zajednica i društvenosti koji su imali funkciju kohezije i afirmacije različitosti, ali i prostori svojevrsnog prosvjetiteljstva i emancipacije. Nalaze se mahom u urbanim sredinama, no inačice kulturnih centara, npr. domovi kulture su normalni punktovi zajednice u ruralnim mjestima. Brojni znanstveni i stručni izvori objašnjavaju kulturne centre kao jednoroge javnih sustava koji su istovremeno važni i zapostavljeni, pogotovo u (post)tranzicijskim zemljama.

Kulturni centri u kulturnoj politici – institucionalne distinkcije

U odnosu na konvencionalne ustanove u kulturi poput arhiva, muzeja, kazališta, knjižnica, itd., kulturni centri ne funkcioniraju (ili makar ne bi trebali funkcionirati) kao samo-referentni zatvoreni prostori koji se zapravo, odnosno bave prvenstveno sobom, odnosom s osnivačima, imperativima zarade od kulturne djelatnosti, tržišne vidljivosti i dopadljivosti uskom krugu publike, te zahtjevima (imaginarni) izvrsnosti i elitističkog su-odnosa s ostalim ustanovama unutar kulturnog sektora. Za razliku od isključivih polja djelovanja konvencionalnih ustanova, kulturni centri su (u idealnom obliku) otvorena, uključiva mjesta koja prepoznaju široki spektar različitosti, identiteta, praksi, usmjerenja, afiniteta, naslijeđa, potreba, angažmana, idejnosti, disciplina, vrijednosti, itd. Kulturni centri se uspostavljaju unutar šireg okvira (samo)definiranja sukladno njihovom primarnom interesu djelovanja, pa tako kulturni centri mogu biti centri zajednice (*community centres*), domovi kulture, društveni domovi, kulturne četvrti, kreativni prostori, studentski umjetnički i/ili kulturni centri, itd. Višeslojnost identifikacija, odnosa i polja djelovanja – koja se mogu protezati od fokusa na suvremenu umjetnosti i kulturu do rukotvorina, folkloru, cjeloživotnog obrazovanja i socijalne skrbi – čini kulturne centre izrazito problematičnim formatima za artikulaciju unutar okvira javnih politika. Po svom etosu i svrsi postojanja, kulturni centri spadaju pod perimetar kulturne politike. Kulturna politika se bavi kulturom i umjetnošću na način da ih strukturira u kategorije poput kulturne baštine, umjetničkog stvaralaštva, kulturnih i kreativnih industrija te, u njenom rastegnutom opsegu, medijima. Unutar fluktuirajućeg opsega kulturne baštine koji se mijenja kroz vrijeme i okruženja, kategorije su prilično striktno segmentirane sukladno čemu se oblikuju svi ciklusi, mehanizmi i instrumenti kulturne politike, kao i procesi upravljanja. Kulturni centri se, prema svojim specifičnostima, teško mogu smjestiti u preciznu kategoriju kulturne politike, već se transverzalno provlače kroz niz kategorija pa tako

primjer kulturnog centra može obuhvaćati kulturnu baštinu, kreativne industrije te kulturno-umjetnički amaterizam. No, u ovom slučaju transverzalnost i svestranost postaje istovremeno mana i prednost – mana u smislu da kulturni centri nerijetko nemaju svoj specifični regulativni prostor, a prednost jer se mogu protezati niz djelatnosti i ustrojbenih propisa čime se potvrđuje i održava njihova inherentna konceptijska heterogenost. Osim specifičnog ili transverzalnog smještanja unutar kulturnopolitičkog okvira, kulturni centri se protežu i kroz druge javne politike poput prostornog planiranja, obrazovne politike, socijalne skrbi (fokus na marginalizirane skupine), zaštite okoliša, komunalnog gospodarstva itd. U tim politikama, kulturni centri su manje raznoliki u smislu svog statusa te stoga ne nose značajnije razine problematizacije njihove artikulacije već su naprosto mjesta društvenih aktivnosti. Tako su u urbanom planiranju kulturni centri točke unutar generalnih urbanističkih planova s oznakama koje mogu biti društvene i/ili kulturne namjene, u obrazovnim politikama su to mjesta neformalnog i/ili informalnog učenja, za zaštitu okoliša kulturni centri mogu biti punktovi aktivnosti i diseminacije nužnih znanja i vještina za borbu protiv klimatskih promjena, itd.

Legalne artikulacije kulturnih centara

Po svom zakonskom statusu, kulturni centri su, većem dijelu Europe, javne ustanove koje mogu biti ustanove u kulturi, javne zaklade, javne organizacije itd. U tom smislu, njihov organizacijski ustroj, financijsko i programsko planiranje, kao i osovine upravljanja te odnosa sa zajednicom imaju manje ili veće uvjetovanosti od strane javnog tijela koje je osnivač kulturnog centra, a što može biti lokalna, regionalna i/ili, vrlo rijetko, državna uprava. Takvi načini ustroja i djelovanja također nose prednosti u vidu osiguranih prostora i uvjeta za rad, no nose i mane u obliku administrativnih i političkih pritisaka i očekivanja, ovisno o društveno-političkom kontekstu unutar kojeg se centri nalaze. Naspram tog formalnog ustroja kulturnih centara, stvaraju se novi formati društveno-kulturnih centara kao svojevrzne *spin-off* reinterpretacije ili novih mutacija kulturnih centara. U skladu s glavnim interesom projekta unutar kojeg se ovaj dokument izradio, društveno-kulturni centri, odnosno centri s novim modelima upravljanja, programiranja i postavljanja unutar zajednice iziskuju pozornost iz kuta javne politike, poglavito kulturne politike.

Pozicioniranje društveno-kulturnih centara

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

Razvoj društveno-kulturnih centara temeljenih na progresivnim i eksperimentalnim pristupima upravljanja postavio je zahtjevna pitanja za kulturnu politiku koja, pogotovo u (post)tranzicijskom kontekstu nema adekvatnog odgovora za „regularne“ kulturne centre, a kamoli za nove institucijske formate koji predstavljaju ozbiljne izazove za kulturnu politiku i upravljanje u kulturi uopće. Postavljanje ravnopravnog partnerstva između vladinih i nevladinih tijela i organizacija, odnosno između civilnih i javnih aktera kao osovine zajedničkog raspolaganja javnih resursima u kulturi i dijeljenja ovlasti i odgovornosti u planiranju i upravljanju je u mnogim dijelovima Europe novum i oklijevajuća praksa u prirodnoj, ali i nužnoj transformaciji institucionalnih oblika u kulturi. No, sudjelovanje, raznolikost, uključivanje, dostupnost, sada i otpornost su glavni koncepti i prioritet suvremenih kulturnih politika, a njihovu izravnu primjenu, odnosno prijevod u konkretnu praksu nalazimo upravo u novim formatima kulturnih centara. Utoliko novi oblici kulturnih centara, uz nove izazove u upravljanju kulturom uvode inicijative „odozdo“ kao legitimni, jednakovrijedan i jednakopravan element u osnivanju i upravljanju kulturnim resursom – od prostora preko financija do programa. No, ključan problem njihovog rada je nemogućnost „legalizacije“, odnosno stalna natezanja oko statusa, načina rada i odnosa s (potencijalnim ili neslužbenim) javnim partnerima. U tim procesima traženja legislativnih elemenata koji bi olakšali i omogućili jasne parametre partnerstva, nepotrebno se gubi vrijeme, profesionalni i osobni naponi kao i organizacijski kapaciteti koji bi se inače mogli daleko korisnije iskoristiti za rad sa zajednicom. „Povuci-potegni“ pristup u pregovaranju oko potencijalnih partnerstava nije svojstven samo društveno-kulturnim centrima, niti je samo svojstven (post)tranzicijskom okruženju. No, intenzitet kroničnog nepovjerenja u nevladin sektor od strane političkih aktera koji rukovode raspolaganje javnim resursima i postavljanje legislativnog okvira jest karakterističan za zemlje nižeg stupnja demokratskih vrijednosti.

PREGLED EUROPSKIH PRAKSI I TENDENCIJA

Prema posljednjim podacima prikupljenih u mreži Europskih kulturnih centara (*European Network of Cultural Centres, ENCC*), u Europi postoje na tisuće kulturnih centara od čega su 3000 zastupljene u spomenutoj mreži[2]. Tisuće centara implicira milijune građana koji su vezani za te centre pa opet, istraživanja o kulturnim centrima su oskudna pogotovo vezano za

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

njihovu regulaciju, financiranja i ostala javnopolitička pitanja. U tom smislu je zahtjevno postaviti jasne i analitički argumentirane preporuke u kojem smjeru i kako izraditi regulativni okvir koji bi potakao stvaranje novih kulturnih centara, „legalizirao“ postojeće kulturne centre, postavio jasnu distinkciju između tradicionalnih i novih formata kulturnih centara te omogućio njihov razvoj. Zakonodavstvo vezano za kulturne centre odnosi se na nacionalne propise, tj. ne nalazimo krovne europske dokumente koji izravno propisuju rad i razvoj kulturnih centara. Reguliranje kulturnih centara spada pod načelo supsidijarnosti koje je svojstveno kulturnoj politici i kulturnom upravljanju na razini Europske Unije. To znači da svaka država članica ima ili nema propise kojima se regulira rad kulturnih centara, a što se derivira iz partikularnog naslijeđa vezanog za poziciju, značaj i status kulturnih centara, za razvoj odnosa društveno-kulturnog sustava prema kulturnim centrima, za tijek razvoja uloge kulturnih centara u njihove važnosti za društvo itd.

Kulturni centri su prisutni u svim dijelovima Europe, a načini njihova funkcioniranja i reguliranja se razlikuju sukladno tipologijama javnih politika, geopolitičkom cenzusu, između juga i sjevera, zapada i istoka, naslijeđu funkcioniranja kulturnog i društvenog sektora, uopće obrascima djelovanja i međudjelovanja različitih aktera koji čine ključne potke kulturnih centara. Tako se u južnom dijelu Europe (Italiji, Španjolskoj i Portugalu) nalazi zamjetan broj kulturnih centara koji su posljedica preuzimanja prostora (tzv. skvotiranja) te koji funkcioniraju na rubno legalnim ili eksperimentalno legalnim principima uzajamnosti, sudjelovanja, solidarnosti, itd. Ovakvi kulturni centri su rezultat izravnih zastupanja i artikuliranja potreba zajednice, smještaju se u prostore koji imaju raspon od sakralnih objekata (npr. crkve, samostalni, itd.) preko napuštenih javnih objekata (npr. stalne bolnice, administrativne zgrade, vrtići, škole, itd.) do zapuštenih industrijskih prostora. Talijanski primjeri su paradigmatički na europskoj i svjetskoj razini zbog toga što rastežu uobičajene norme i ideje što bi trebali centri zajednice biti i na koji način bi takva mjesta trebala funkcionirati[3]. U Španjolskoj se eksperimentalnost očitava u kombinacijama samo-nastalih kulturnih centara i nacionalnih javnih ustanova u kulturi koji dijele prostor, publiku i stvaraju nove mreže odnosa unutar jednog susjedstva/dijela grada[4]. Kad se spominje eksperimentalnost, treba je shvatiti ne kao žanr ili namjerno zagovaračko-paradigmatičko ili pak umjetničko opredjeljenje, nego kao vrstu spontanosti i

spremnosti na reakciju i akciju koje nisu uvijek regulativno dorečene ili predvidive. Novi formati kulturnih centara diljem južnog dijela Europe ilustriraju upravo takve prakse koje svoju eksperimentalnost urezuju u novim oblicima demokratičnosti, sudjelovanja, građanskog angažmana i izvježbavanja ljudskih (posebno kulturnih) prava. Kao što će kasnije u ovom dokumentu primjer Hrvatske pokazati, ovisno o razinama razvijenosti društva i javnog sustava, fluidnosti u pristupu funkcioniranja i reguliranja kulturnih centara su u korelaciji sa zrelosti i stupnjem društvenog, političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Na sjevernom dijelu Europe, primjeri koji započinju preuzimanjem prostora i zagovaranjem za promjenu namjene prostora i pratećeg urbanog plana nerijetko završavaju tako da se uključeni akteri civilnog društva ujedine u ostvarivanju kreditnih sredstava s kojima kupuju sporne prostore, samo pitanje namjene prostora se, primjerice u Švicarskoj, rješava instrumentima izravne demokracije, tj. referendumom. Taj scenarij je (još uvijek) nedostižan za centralne i istočno-europske zemlje u kojima se kulturni centri još uvijek vode kao javne institucije koje su pod izravnom političkom kontrolom osnivača dok pokušavaju (ili ne pokušavaju) revitalizirati i redefinirati svoju ulogu koja je (bila) nabita političkim i ideološkim konotacijama. Kao što je istaknuto u jednom od intervjua, Poljska ima još uvijek arhaičan način prepoznavanja i upravljanja javnim (društvenim) ustanovama koje su regulirane zakonima od samog početka nezavisnosti, dakle iz 1991. kad se očekivalo da će se javne ustanove skoro pa spontano prevesti svoj socijalistički mandat u demokratsko-kapitalistički. Poljski okvir javnih politika presječen je na dva dijela koja segmentiraju institucionalni i izvan institucionalni sektor s time da je institucionalni sektor unutar kulturne politike, dok su deseci tisuća civilnih organizacija u kulturi i umjetnosti pod ingerencijom politike javne uprave, tj. zakona o udrugama koji ne postavlja nikakve statusne razlike između civilnih organizacija koje se bave kulturom, društvenim djelatnostima, zdravstvom, itd. Poljski primjer je ilustrativan za (post)tranzicijski kontekst zemalja nerazvijene demokracije i neemancipiranih društava u čiju skupinu se svrstava u Hrvatska.

U većini europskih zemalja, sustav financiranja za kulturne centre ovisan je te se provodi kroz lokalnu razinu (gradovi, općine). Takav decentralizirani sustav je logičan s obzirom na usmjerenje i etos kulturnih centara, a što je biti na najbližoj razini zajednice za koju postoje. Autonomija kulturnih centara je u nekim sredinama ostvariva dok u drugim sredinama lokalne

vlasti drže snažan stisak oko načina kako centri funkcioniraju, uplićući se u sve procese donošenja odluka - od financiranja, do programiranja. Mogućnosti kolektivnog ili partnerskog donošenja odluka također se razlikuju od jedne države do druge. Pritom se sudjelovanje u donošenju odluka nerijetko krivo tumači i shvaća kao vid kulturne participacije, tj. kao uključivanje i utjecaj zajednice/publike na donošenja odluka koje se tiču programa. Za razliku od konvencionalnih institucija, kulturni centri su prijemčivi za takav tip donošenja odluka, no to ne znači da je sudjelovanje u takvim slučajevima doista dovedeno do razine na kojoj zajednica su-odlučuje o svim aspektima rada kulturnog centra. U specifičnom formatu društveno-kulturnih centara, princip sudjelovanja se prvenstveno odnosi na sudioničko upravljanje koje omogućuje jednakopravni i jednakovrijedni odnos izvaninstitucionalnih aktera - civilne scene i građana s institucionalnim akterima – javne uprave, tijela i ustanove. Sudioničko upravljanje u kulturi, koje obuhvaća i kulturne i društveno-kulturne centre, kao i potencijalno sve ustanove u kulturi, zastupljeno je u europskoj regulativi, najviše u području kulturne baštine, a potom i institucija poput muzeja itd[5]. No, oslanjanje na europsku regulativu može biti korišteno više kao inspirativno nego normativno uporište s obzirom na načelo supsidijarnosti. Stoga europske primjere treba nalaziti više u programima Europske Unije koji daju priliku za planiranje, razvoj i financiranje modela sudioničkog upravljanja. Primjer takvog programa je „Kultura u centru – potpora razvoja javno-civilnog partnerstva u kulturi“ Europskog socijalnog fonda koji se u Hrvatskoj provodio do kraja 2020. godine unutar operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020[6].

U kontekstu prioriteta dobrog upravljanja, kulturni centri se smještaju u globalna repositioniranja *policy* diskursa i praksi prema održivosti i borbi protiv klimatskih promjena i zelenoj tranziciji. Okrenutost prema lokalnim i mikro-lokalnim zajednicama kulturne centre, a posebno društveno-kulturne centre koji aktivno uključuju zajednicu u procese donošenja odluka, postavlja kao jedinstvena mjesta u kojima se mogu afirmirati, prikupljati i diseminirati lokalna znanja koja se (konačno) smatraju vitalnom komponentom u pokušajima da se javno djelovanje i javne politike, uopće javna svijest, transformira prema društvenoj i okolišnoj odgovornosti i adaptaciji. Poučeni pandemijskim iskustvom i potaknuti imperativom zelene tranzicije, suradnja i razmjena koje su imanentne kulturnom radu, ali i nametnute u okvirima europskog financiranja, nalaze

nove modele održivosti, pa tako se prati pomak prema idejama translokalnosti i suradnjama unutar lokalnih i među-lokalnih sredina. Društveno-kulturni centri, kao i kulturni centri općenito, mogu facilitirati takve vrste razmjerna i suradnji koji će povezivati zajednice bez nominalnom institucijskih i/ili protokolarnih i/ili proceduralnih opterećenja. Razmjene i suradnje svih oblika kulturnih centara na europskoj razini se provode kroz niz mreža[7] koje podržavaju lokalne akcije i nastojanja te provode zagovaranja, istraživanja te niza aktivnosti po pitanju kulturnih centara.

Od novih europskih programa, u kontekstu kompatibilnosti s radom kulturnih centara, te posebno kao prilika za društveno-kulturne centre koji se temelje na sudioničkim pristupima u upravljanju, valja spomenuti *New European Bauhaus* (NEB). NEB je interdisciplinarni program Europske Unije kojim se ciljano namjerava povezati i uvezati Europski zeleni plan u svakodnevnicu europskih građana kroz kulturu, znanost, tehnologiju itd., a u cilju iznalaženja odgovora na kompleksna društvena pitanja i probleme. Osnova programa, odnosno pokreta NEB-a je poboljšati života građana i stvoriti održiva, lijepa i uključiva mjesta i načine življenja. Četiri tematska stupa NEB-a su povezivanje s prirodom, uspostavljanje i zadobivanje osjećaja pripadnosti, postavljanje prioriteta na mjesta i ljude kojima je to najpotrebnije te podržavanje dugoročnog, životno-cikličnog razmišljanja u industrijskim ekosistemima. Razvoj NEB-a i njegova primjera realizirat će se u narednom periodu kroz nekoliko financijskih instrumenata Europske Unije a što će biti prilika za pružanje podrške kulturnim centrima koji potiču zelenu tranziciju i društvenu transformaciju potaknutu od strane ljudi, građana te usmjerenu na temeljima sudjelovanja i fer odnosa u redistribuciji moći i resursa.

JAVNE POLITIKE U HRVATSKOM KONTEKSTU I MOGUĆNOSTI „LEGALIZACIJE“ KULTURNIH CENTARA

Pitanje kulturnih centara je kronično zanemareno u hrvatskom javno-političkom spektru, posebno u kulturnoj politici. Razlozi tome se mogu detektirati na nekoliko razina, s time da se neki mogu sa sigurnošću utvrditi, a neki nagađati. Kulturni centri u Hrvatskoj upali su u

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

tranzicijski limb iz kojeg još ne nalaze izlaz. To se može pripisati nepotpunoj i nedovršenoj tranziciji čitavog sustava kulture, nesnalaženju i neumješnosti donositelja odluka da se uhvate u koštac s kompleksnim oblikom kulturne ustanove itd. No, primarni krmen kulturnih centara nalazi se u mrlji koju nose zbog socijalističkog naslijeđa. Potpuna promašenost čitanja kulturnih centara kao ostavštine socijalizma ukazuje na neupućenost oko historijata kulturnih centara na europskoj i svjetskoj razini kao i oko uloge koju su nosili u ciklusu kulturno-potpomognute društvene reprodukcije. Drugim riječima, kulturni centri su djelovali kao podupiratelji ideoloških imperativa onoliko koliko su to radile (i rade) ostale ustanove i organizacije u kulturi i društvenim djelatnostima i jednako kao što rade u sadašnjem vremenu. Kočenje razvoja kulturnih centara zbog ideoloških uvjetovanosti i/ili obojenosti je, dakle, izravan i nepogrešiv indikator nazadnosti sustava koji ih tako tretira, a ne samih kulturnih centara. Dapače, u današnjim okolnostima u kojima kulturna politika voli isticati svoj doprinos i obol odruštvenjavanju, osvještavanju, demokratiziranju itd., kulturni centri su, ili bi makar trebali biti, ništa manje nego središnje i referentne točke realizacije takvih ambicija. U kulturnom sustavu se ne naziru drugi oblici institucija koji mogu objediniti i nadići klasne razlike kao i podjele amaterske, popularne, tradicijske, suvremene i visoke umjetnosti i kulture. *Policy* dokumenti nisu prilike za kritička razmatranja određenih problema, no ako se može postaviti kritički aspekt namjernog i sustavnog zapostavljanja kulturnih centara, onda bi ga mogli tražiti u pitanjima koliko je (cjelokupno) društvo i građanski razvoj bitan suvremenoj kulturnoj politici u Hrvatskoj ili ne, tko čini i za koga hrvatsku kulturno-umjetničku proizvodnju te čemu ona služi. Neka od tih pitanja su otvorena u recentnim kretanjima, zagovaranjima i radu civilnih organizacija u kulturi koje nose nove oblike kulturnih centara, odnosno društveno-kulturne centre u Hrvatskoj. U prilog tome govori izostanak konkretnih i koherentnih podataka koji bi pružali znanstveni i/ili stručni uvid u stanje naslijeđenih i konvencionalnih ili tradicionalnih kulturnih centara, njihovu sudbinu kroz i nakon perioda tranzicije, dok je tijekom zadnjih desetljeća i pol stvoren korpus istraživanja i podataka o društveno-kulturnim centrima. Nova znanja i informacije o društveno-kulturnim centrima rastvaraju probleme kulturne politike koji nadilaze samo pitanja kulturnih centara i njihovog statusa, nego uključuju i pitanja radikalnih nesrazmjera između podrške koju dobiva institucionalni naspram izvaninstitucionalnog sektora, pitanja visoke razine politiziranosti i nedostupnosti u planiranju i upravljanju javnim resursima u kulturi, pitanja odnosa kulturnih i

umjetničkih aktera s građanima i angažmanom građana, pitanja obrazovanja u kulturi i mogućnost za profesionalni razvoj aktera u kulturi i umjetnosti te pitanja uvjeta rada, prava i mogućnosti na plaćeni rad. Nažalost, dosadašnja nastojanja aktera koji se bave razvojem društveno-kulturnih centara su prepoznatija i prihvaćenija na europskoj nego na nacionalnoj razini, da ne govorimo o subnacionalnim razinama. Ono što organizacije civilnog društva okupljene oko društvenih centara propagiraju i pokazuju svojim radom je usmjerenje na smisljena partnerstva između civilnih aktera i javnih aktera. Civilni akteri mogu biti sve organizacije koje spadaju u okvir nevladinih, izvaninstitucionalnih oblika organizacija (udruge, umjetničke organizacije, savezi udruga, itd.), dok su javni partneri oni koji imaju statusni javni mandat (lokalne i regionalne samouprave, javne ustanove, javna trgovačka društva, javne zaklade, itd.). Poanta partnerstva je udruživanje i zajedničko dijeljenje prava i odgovornosti javnih i civilnih partnera oko uspostave i razvoja društveno-kulturnog centra na način da javni partneri osiguravaju dio materijalnih uvjeta (prostor, financijske naknade za hladni pogon) dok civilni partneri osiguravaju nematerijalne uvjete (program, suradnje, korisnike, umrežavanja itd.), ali i materijalne troškove koji se tiču programa, istraživanja i razvoja (*research and development*), ulaganja u rad sa zajednicom, itd. Ulozi obje strane u ovoj jednadžbi su jednakovrijedni i supraponiranje jedne naspram druge strane može proizlaziti samo iz dubokog nerazumijevanja oko procesa kulturne proizvodnje te oblika i mjerljivih i nemjerljivih vrijednosti kapitala koji ta proizvodnja zahtjeva. U Hrvatskoj trenutno postoji jedan društveno-kulturni centar ustoličen na modelu civilno-javnog partnerstva i to onaj u Zagrebu u primjeru Pogona – Zagrebačkog centra za nezavisnu kulturu i mlade. U ostatku Hrvatske djeluje šest inicijativa za društveno-kulturni centar koje su etablirane koje se nalaze na različitim stupnjevima razvoja, različito funkcioniraju itd[8]. Dakako, razvoj društveno-kulturnih centara, kao što smo već rekli, usko je povezan s općim parametrima razvoja, stoga ne začuđuje da je jedini „legalizirani“ primjer u glavnom gradu s najviše stanovnika, najvećom kulturnom infrastrukturom, najvećom koncentracijom aktera imaju kapacitet za poticanje i iznašanje promjene. Ostale inicijative možemo podijeliti na dvije skupine – one koje postoje već duži period vremena, poput navedenih primjera u Čakovcu, Dubrovniku, Karlovcu, Splitu, Rijeci, Puli, Zagrebu i one novije aktivirane uslijed programa Europskog socijalnog fonda „Kultura u centru“. Ukupno se može ustanoviti brojka od preko trideset inicijativa društveno-kulturnih centara koji djeluju ili

pokušavaju uspostaviti djelovanje na različitim stupnjevima razvoja. Od 2020. djeluje mreža društveno-kulturnih centara (DKC-HR) koja je osnovana od strane udruga, saveza udruga i platformi u cilju njihovog jačanja i ostvarivanja konkretnih zahtjeva, prijedloga i doprinosa.

Inicijative i mreža društveno-kulturnih centara imaju za cilj stvaranje nedvosmislenog i jasnog regulativnog okvira koji će omogućiti (dovoljno) jednostavnu uspostavu društveno-kulturnog centra na temeljima civilno-javnog partnerstva i osigurati legalne uvjete za njihov razvoj. No, samo-organiziranje i zagovaranje organizacija civilnog društva za uspostavu javnopolitičkog okvira za nove oblike kulturnih centara kontinuirano potiče diskusiju oko pitanja kulturnih centara, bili oni tradicionalni i novi oblici, ali i oko upravljanja javnim resursima i ustanovama u kulturi općenito. Hrvatski kulturni sustav je postavio upravljanje kao izrazito centralizirane i politički pomno kontrolirane procese koji su rezervirali kulturne djelatnosti unutar zatvorenih krugova koji se izmjenjuju unutar samih sebe, no koji se nužno ne otvaraju prema zajednici. Ekskluzivnost javnog sektora u kulturi se pokušava nadići *policy* programima i projektima za razvoj publike, kao i različitim pristupima u radu koji ovise od volje i sposobnosti vodstva te se razlikuju od jedne ustanove od druge. Problem namjerne ili naprosto inertne ekskluzivnosti javnog sektora demonstrira se u niskim stopama kulturne participacije, nepostojećim ili skromnim odnosima s građanima u vidu suradnji u planiranju razvoja ustanova u kulturi itd. U kontekstu takve realnosti, uvođenje dijeljenja, sudjelovanja i uključenja kao temeljnih osovina novih oblika ustanova u kulturi nameće se kao potrební zahvat u promjeni kulturne politike. Institucionalizacija pritom ne podrazumijeva sigurnost pod cijenu politiziranosti i statusne inercije, nego sigurnost u smislu prava na dostupnost i otvorenost.

Opći propisi iz područja kulture su prva i glavna stepenica na putu ka uspostavi i daljnjem funkcioniranju društveno-kulturnih centara. No, društveno-kulturni centri obuhvaćaju djelovanje i načine funkcioniranja koji se granaju kroz niz drugih javnih politika i zakonskih propisa. U nastavku je tablica s pregledom javnih politika, pratećih akata javne politike/zakona, razina donošenja odluka te elemenata koji se iz toga deriviraju za uspostavu, rad i razvoj kulturnih i društveno-kulturnih centara. U tablici su istaknuti i podcrtani oni propisi koji imaju neposredan utjecaj uspostavu, rad i razvoj kulturnih i društveno-kulturnih centara. Ostali propisi imaju posredan utjecaj koji ovisi o partikularnom slučaju.

Projekt "Kulturna politika odozdo - Od dobrih praksi društveno-kulturnih centara do održivog okvira za sudioničko upravljanje" je podržan sa € 159.173 financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP i Norveških grantova.

Tablica 1. Pregled javnih politika i pripadajućih zakonskih propisa koje imaju neposredan i posredan utjecaj na osnivanje, organizaciju, upravljanje, planiranje i razvoj kulturnih centara/društveno-kulturnih centara.

JAVNA POLITIKA	AKTI	RAZINE DONOŠENJA ODLUKA	ELEMENT DKC ZA
JAVNA UPRAVA I PRAVOSUĐE	Ustav Republike Hrvatske	Nacionalna	Pravo na kulturu
	<u>Zakon o lokalnoj i regionalnoj (područnoj) samoupravi</u>	Regionalna	Pravni status
	<u>Zakon o udrugama</u>	Lokalna	Uvjeti rada
	<u>Zakon o ustanovama</u>		Upravljanje
	Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima		Pravo na prostor i korištenje prostora
	Zakon o zakladama i fondacijama		

<p>KULTURA</p>	<p><u>Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi</u></p> <p>Zakon o kulturnim vijećima</p> <p>Zakon o Zakladi „Kultura nova“</p> <p>Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara</p> <p>Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva</p>	<p>Lokalna</p> <p>Regionalna</p> <p>Nacionalna</p>	<p>Pravni status</p> <p>Uvjeti rada</p> <p>Upravljanje</p> <p>Ustroj</p> <p>Financiranje</p> <p>Programske aktivnosti</p> <p>Korištenje prostora</p>
<p>OBRAZOVANJE</p>	<p>Zakon o obrazovanju odraslih</p> <p>Zakon o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama</p> <p>Zakon o pučkim otvorenim učilištima</p>	<p>Regionalna</p> <p>Lokalna</p>	<p>Programske aktivnosti</p>
<p>PROSTORNO UREĐENJE</p>	<p>Zakon o prostornom uređenju</p>	<p>Regionalna</p> <p>Lokalna</p>	<p>Korištenje prostora</p> <p>Alociranje javne društvene</p>

			namjene za objekte
KOMUNALNO GOSPODARSTVO	Zakon o komunalnom gospodarstvu	Lokalna	Održavanje građevina javne namjene Održavanje javnih površina
SOCIJALNA POLITIKA	Zakon o radu	Nacionalna	Uvjeti rada
MEĐUNARODNA SURADNJA, REGIONALNI RAZVOJ I EU FONDOVI	Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske	Nacionalna Regionalna Lokalna	Financiranje Programske aktivnosti

Za stvaranje budućeg specifičnog zakonskog okvira za kulturne centre, u sadašnjim okolnostima, regulativno središte se svakako smješta u okvire kulturne politike. Tu se otvara pitanje da li kulturni centri, sa svim razgranatim kategorijama i diversificiranim tipologijama, zahtijevaju zasebni zakonski propis ili se mogu nadograditi u postojeće zakone. Primjerice, u najavi je donošenje mega-zakona u kulturi kojim će se objediniti upravljanje javnim ustanovama u kulturi, financiranje javnih potreba u kulturi i rad (mandate, djelokrug rada, itd.) kulturnih vijeća. U taj zakon će se utopiti dosadašnji Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi koji je služio kao zakonsko uporište za rad kulturnih centara, a sam Zakon je derivat Zakon o

ustanovama te njegovo specificiranje za polje kulture. Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi se koristio kao opći propis za sve djelatnosti i formate ustanova koji nisu drugim zakonima regulirane poput kulturnih centara i glazbenih orkestara. Donošenjem novog mega-zakona, kulturni centri će, ukoliko ne budu specifično adresirani unutar tog zakona, biti podložni tumačenjima općih propisa u kulturi Republike Hrvatske. Takva zakonska pozicija kulturnih centara dodatno će podržati zamornost i podcrtati sustavnu marginalizaciju tog tipa javnih ustanova u kulturi. Dodatno, široke konstelacije kulturnih centara koje se diferenciraju po tipovima djelatnosti ili modelima upravljanja kao i teritorijalnim dohvatima, neće moći biti adekvatno obuhvaćene u jednom ili više članaka zakona. Stoga regulaciji kulturnih centara u svim njihovim oblicima, vrstama i tipovima treba prići s nekoliko mogućih scenarija.

Prvi scenarij uključuje mogućnost upisivanja kulturnih centara u postojeću regulativu (tj. Zakon o upravljanju ustanovama u kulturi ili najavljeni mega-zakon u kulturi). U tom slučaju, postoji mogućnost donošenja posebnih pravilnika kao pod zakonskih akata kojima bi se regulirao rad društveno-kulturnih centara koji se temelje na sudioničkom upravljanju i modelu civilno-javnog partnerstva. Pravilnici se mahom odnose na specifične i lokalne situacije. Premda se donose na nacionalnoj razini, pravilnicima se može omogućiti lokalnim sredinama da usklade svoje potrebe i mogućnosti. Preciznije objašnjeno, pravilnik za društveno-kulturne centre donosi se na nacionalnoj razini kao krovni regulativni propis/zakonski akt kojim se utvrđuje što civilno-javno partnerstvo podrazumijeva, tko mogu biti partneri (koji tipovi civilnih organizacija i koja javna tijela, ustanove, itd.), što partnerstvo podrazumijeva, na koji način se može uspostaviti te koje je tijelo nadležno za uspostavu i daljnje praćenje zakonitosti djelovanja društveno-kulturnih centara itd. Po prirodi društveno-kulturnih centara, tijela koja trebaju biti nadležna su lokalne samouprave, odnosno njihova predstavnička tijela (gradske skupštine, gradska vijeća) sukladno odredbama Zakona o lokalnoj i regionalnoj (područnoj) samoupravi. Spuštanjem implementacije pravilnika o društveno-kulturnim centrima temeljenim na sudioničkom upravljanju i modelu civilno-javnog partnerstva provodi se prijeko potrebna decentraliziranost sustava kulture u smislu odnosa nacionalnih i ispod nacionalnih administrativnih razina. No, za stvarnu decentralizaciju, tj. strukturnu raspodjelu ovlasti, potrebno je uključiti građane te ispod-lokalnu razinu mjesne samouprave. Mjesni odbori, gradske četvrti i gradski kotari su jedinice mjesne

samouprave koje su najniži stupanj lokalne samouprave, s time i najbliža tijela koja su u izravnom i kontinuiranom kontaktu s građanima. U odnosu na koncept društveno-kulturnih centara, ali i kulturnih centara kao raznorodnih javnih ustanova, uključenost mjesne samouprave u donošenje odluka za društveno-kulturne centre je ne samo politički ispravan, demokratski zreo i društveno uključiv, nego naprosto zdravorazumski proces. Dakle, struktura donošenja odluka o društveno-kulturnim centrima treba počivati na suglasnosti lokalne i mjesne samouprave s jedne strane, čime se garantira demokratski legitimitet, a s druge strane na jednakopravnom i jednakovrijednom uključenju i tretmanu civilnih organizacija u okviru partnerstva. U tom smjeru, nacionalna razina propisuje krovni zakonski akt koji je dovoljno fleksibilan da se prilagodi lokalnim potrebama i mogućnostima.

Drugi scenarij je stvaranje autonomnog zakona o kulturnim centrima kojim bi se regulirali tipovi kulturnih centara, njihov obuhvat i djelokrug rada, načini upravljanja itd. Provedba potencijalnog Zakona o kulturnim centrima se također temelji na ispod nacionalnim razinama u kontekstu donošenja konkretnih odluka, detaljnijih procesa i procedura uspostave, ustroja i rada kulturnog centra. Svi propisi koji se tiču kulturnog centra se zakonskim odredbama prebacuju na predstavnička tijela lokalne i regionalne samouprave, što nas ponovno dovodi pred lokalna zastupnička tijela kao ključne točke za budući razvoj i upravljanje kulturnim centrima. Ovdje se mora napomenuti da zakonski propisi te njihova snaga, uloga i značaj nisu isključiva srž *policy* interesa. Okvir javne politike, u ovom slučaju kulturne politike, treba imati vrijednosni aspekt koji nadilazi racionalni pragmatizam zakona i/ili političko-ekonomskih računica. Utoliko je važno da se o potencijalnom zakonu o kulturnim centrima raspravlja paralelno analizirajući kroz javni diskurs što kulturni centri jesu za hrvatski kulturni sustav, za kulturnu proizvodnju i razvoj, za građanski i društveni napredak, za komunalno planiranje i rješavanje kritičnih pitanja poput depopulacije, društvenih marginalizacija, nejednakosti, nedostupnosti, isključenosti i svih ostalih pritisaka koje zajednice trpe. Također, inicijative za stvaranje Zakona o kulturnim centrima trebaju posebno adresirati problem statusa izvan institucionalnih aktera u ciklusima kulturnog planiranja, financiranja, programiranja, općeg tretmana kulturne politike prema nepolitičkim i nevladinim utjecajima i konkretnim doprinosima hrvatskoj kulturi. Nadalje, pitanje kulturnih centara je pitanje opipljive, materijalne infrastrukture koja je potrebna kao vezivno tkivo

zajednica. Pandemija pokazala koliko su fizička mjesta važna te koliko je lokalna i mikro lokalna razina od vitalne važnosti za odnos kulture i društva. Jednako tako, pandemija je pokazala disparatnost ugroženosti institucionalnih naspram izvaninstitucionalnih aktera i koliko to utječe na ukupnu kulturnu proizvodnju. Dok su institucionalni akteri tijekom krize zaštićeni svojim statusom, izvaninstitucionalni akteri, kao i privatni sektor u kulturi, trpe ozbiljne posljedice koje se odražavaju u mogućnostima zadržavanja radnih mjesta, provođenja programa, suradnji, održavanja prostora rada, itd.[9] Civilno-javna partnerstva u obliku društveno-kulturnih centara bi omogućila pravedniju raspodjelu u podnošenjima udaraca krize, kao i u zadržavanju razine kulturno-društvenog djelovanja kao važno elementa društvene kohezije.

Civilno-javno partnerstvo i sudjelovanje u društveno-kulturnim centrima trebalo bi početi već na prvoj fazi *policy* procesa u postavljanju agende za izradu zakonskog okvira za društveno-kulturne centre i kulturne centre općenito. Sudjelovanje civilnih aktera bi potom trebalo pratiti čitav ciklus stvaranja zakonskog okvira – od njegove formulacije u kojoj bi civilni akteri bili uključeni u radnu skupinu za izradu zakona, do provedbe i evaluacije. Dakako, postoje ograničenja koja se u procesu donošenja odluka odnose na ulogu predstavničkih tijela kojima civilni akteri nemaju izravan pristup, no mogućnost izravnog utjecaja na odluke se provlači kroz rad kulturnih vijeća te ostalih tijela koja se mogu organizirati za specifično područje društveno-kulturnih centara kako na nacionalnoj razini pri donošenju zakona (poput spomenute radne skupine) tako i na lokalnim razinama ovisno o broju društveno-kulturnih centara. Izrada zakonske regulative za društveno-kulturne centre treba obuhvatiti i prijenos kulturne politike na druge politike koje uvjetuju uspostavu, rad i razvoj društvo-kulturnih centara, a koje su popisane u tablici. Uspostava regulativnog okvira za društveno-kulturne centre može potaknuti transfer javne politike u kontekstu uvođenja civilno-javnog partnerstva i sudioničkog upravljanja u druga područja što bi bila važna nadogradnja za demokratiziranje javnog sustava u Republici Hrvatskoj.

---

[1] Više informacija dostupno na

[2] Više informacija dostupno na mrežnom izvoru

https://pure.au.dk/portal/files/118639411/RECCORD_Report.pdf (20.1.2022.).

[3] Više informacija dostupno na mrežnoj stranici <https://journals.openedition.org/qds/1404> (22.1.2022.).

[4] Više informacija dostupno na mrežnoj stranici <https://latabacalera.net/> (23.1.2022.).

[5] Vidi poglavlje „Sudioničko upravljanje u kulturi“ u publikaciji Vidović, D. (ur.) (2018.) *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkoga upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Dostupno na mrežnoj stranici

https://kulturanova.hr/file/ckeDocument/files/Zbornik_Uradimo_zajedno_HR.pdf (20.1.2022.).

[6] Više informacija dostupno na mrežnoj stranici

<http://www.esf.hr/natjecaji/dobro-upravljanje/kultura-u-centru-potpora-razvoju-javno-civilnog-partnerstva-u-kulturi/> (19.1.2022.).

[7] Neke od glavnih mreža su već spomenuta *European Network of Cultural Centres te Trans Europe Halles*. Na regionalnim i/ili nacionalne postoje mreže, npr. belgijska *CULT! Network for Culture Houses in Flanders and Brussels*, ili britanska *Future Arts Centres*.

[8] Društveni centar (Čakovec), Lazareti (Dubrovnik), Hrvatski dom (Karlovac), Društveni centar Rojc (Pula), Filodrammatica, Hartera i Palach (Rijeka), Dom mladih (Split) i Pogon Jedinstvo (Zagreb).

[9] Više informacija o učincima krize izazvane pandemijom i potresom dostupno je na mrežnim stranicama https://kulturanova.hr/istrazivanje_covid_potres/ i

https://kulturanova.hr/istrazivanje_covid_potres_2_faza/ (22.1.22.).